

Katholieke Universiteit Leuven
Faculteit Kerkelijk Recht

**Het financieel beheer
van de kerkfabriek in Zepperen,
1739-1781**

Rombout NIJSSEN

Masterproef aangeboden
tot het verkrijgen van de graad van
Master in Samenleving Recht en Religie

Promotor: prof. dr. Wouter DRUWÉ

Inhoudstafel

Inhoudstafel	II
Samenvatting	III
Bibliografie	IV
1. Archieven.....	IV
2. Kerkelijke wetgeving en rechtsleer.....	IV
3. Literatuur	V
Inleiding.....	1
Hoofdstuk I. De rol van kerkmeesters in wetgeving en rechtsleer.....	3
1. Wetgeving.....	3
2. Rechtsleer	5
Hoofdstuk II. De praktijk in Zepperen in de achttiende eeuw	8
1. Het achttiende-eeuwse rekeningenregister van de kerkfabriek.....	8
2. De kerkmeesters.....	11
2.1. Verkiezing	11
2.2. Profiel.....	12
3. Rekeningen	15
3.1. De rekeningen van de kerkmeesters	15
3.1.1. Inkomsten	16
3.1.2. Jaarlijks terugkerende uitgaven	21
3.1.3. Occasionele uitgaven	23
3.1.4. Saldo.....	24
3.1.5. Het nazicht van de rekeningen.....	26
3.2. De rekeningen van de pastoors.....	32
3.2.1. Inkomsten	33
3.2.2. Uitgaven	34
3.2.3. Saldo.....	35
3.2.4. Het nazicht van de rekeningen.....	38
3.3. Andere rekeningen	41
3.3.1. Rekeningen van het offergeld	41
3.3.2. De bijzondere rekening van het kompgeld	42
Besluit: theorie en praktijk.....	43
Bijlagen.....	48
Bijlage 1: DE SOHET, Instituts de Droit.....	48
Bijlage 2: De effractie van de kerkmeesters van Zepperen.....	51
Bijlage 3: Pastoors van Zepperen in de achttiende eeuw	53
Bijlage 4: Twee akten betreffende het aanvaarden van stichtingen	53

Samenvatting

Zepperen was in de achttiende eeuw een dorp in het aartsdiaconaat Haspengouw, dat grotendeels samenvalt met het zuiden van het Nederlandstalige deel van het bisdom Luik. Zoals elders in de zuidelijke Nederlanden werd het patrimonium van de parochiekerk er beheerd door de kerkfabriek. De inkomsten ervan dienden om de uitgaven voor de eredienst te bekostigen.

In deze studie wordt nagegaan welke wetgeving in de achttiende eeuw van toepassing was op het beheer van de goederen van de kerkfabrieken in het aartsdiaconaat Haspengouw en wat de rechtsleer daarover leert. De wettelijke regelingen zijn niet talrijk. Drie teksten zijn van belang omdat zij bepalingen bevatten over het beheer van kerkfabrieken: de *Paix de Saint-Jacques* uit 1487, de statuten voor het aartsdiaconaat Haspengouw uit 1612 en een decreet van bisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren uit 1686.

De voornaamste aspecten die wettelijk geregeld zijn, zijn de verkiezing van de kerkmeester, het documenteren van het beheer in registers, de wijze waarop het archief en het geld van de kerkfabriek bewaard moeten worden en de verantwoording van de kerkmeesters over hun beheer na afloop van hun ambtstermijn. Wat de rechtsleer betreft is voor het Luikse het werk van D.F. de Sohet, *Instituts de Droit*, uit 1770-1772 belangrijk. Hij vult de wetgeving aan met regels over de verpachting van kerkgoederen en over de vergoeding van de kerkmeesters.

Vervolgens wordt onderzocht hoe het beheer van de kerkgoederen in Zepperen in de achttiende eeuw in de praktijk verliep. We schetsen eerst aan de hand van het achttiende-eeuwse rekeningenregister van de kerk van Zepperen een overzicht van de bezittingen en inkomsten van de kerk. Voorts leert het rekeningenregister ons dat de pastoor in Zepperen een veel actievere rol speelde bij het financieel beheer van de kerkfabriek dan wat de wetgeving en rechtsleer daarover leren. De rol van de kerkmeester bleef beperkt tot het innen van de inkomsten en het betalen van de vaste uitgaven. Vervolgens droeg hij het saldo van zijn rekening over aan de pastoor, die besliste over de aanschaf van nieuwe voorwerpen voor de eredienst, over werken aan het kerkgebouw en over investeringen in nieuwe renten. De kerkfabriek van Zepperen was in de achttiende eeuw een financieel gezonde organisatie. Haar beheerders sloten hun rekeningen doorgaans met een positief saldo af, wat toeliet het overschot te gebruiken voor investeringen. Zowel de kerkmeester als de pastoor legden tegenover de parochianen rekenschap af over hun beheer. De kerkmeesters en pastoor Vanhoren (pastoor tot 1753) legden jaarlijks rekenschap af. Pastoor Stell (1754-1781) hield wel een overzicht van inkomsten en uitgaven bij, maar legde slechts één keer, in 1761, rekenschap af over zijn beheer.

Bibliografie

1. Archieven

Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Zepperen*, nr. 2: rekeningenregister van de kerkfabriek, 1739-1781.

Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Zepperen*, nr. 14: rekeningenregister van de armentafel, 1730-1774.

Rijksarchief Hasselt, *Archief van de gemeente Zepperen*, nr. 21bis: rekeningenregister van de gemeente, 1743-1769.

Villaret-kaart, online raadpleegbaar via

<https://www.geopunt.be/?service=https%3A%2F%2Fgeo.api.vlaanderen.be%2Fhistcart%2Fwms%3Flayers%3DVillaret>, laatst geraadpleegd op 8 augustus 2025.

2. Kerkelijke wetgeving en rechtsleer

DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae in ecclesia Leodiensi", in DE HEESWYCK, G.F., *Dissertationes canonicae, de origine, jurisdictione et officio archidiaconorum per illustris ecclesiae cathedralis Leodiensis*, Luik, Everardus Kints, 1742, p. 185-199.

DE GHEWIET, G., *Institutions du droit Belgique, tant par rapport aux dix-sept provinces qu'au pays de Liege*, Brussel, Jean Moris, z.d., 2 delen.

DE HEESWYCK, G.F., *Controversiae forenses, in quibus selectiores juris & praxis quaestiones, in variis Patriae Leodiensis Tribunalibus in disputationem adductae subjectis decidendi rationibus breviter enodantur, cum decisionibus super iis prolatis, & rerum judicatarum auctoritate firmatis. Editio prima, pars prima*, Luik, Everardus Kints, 1745.

DE HEESWYCK, G.F., *Dissertationes canonicae, de origine, jurisdictione et officio archidiaconorum per illustris ecclesiae cathedralis Leodiensis*, Luik, Everardus Kints, 1742.

DE LOUVREX, M.G., *Recueil contenant les edits et reglemens faits pour le Païs de Liege & Comté de Looz, par les évêques & princes, tant en matiere de police que de justice*, Luik, 1750-1752.

DE SOHET, D.F., *Instituts de Droit ou Sommaire de Jurisprudence canonique, civile, féodale et criminelle, pour les Pays de Liège, de Luxembourg, Namur & autres*, 5 delen, Namen-Bouillon, 1770-1772.

MANIGART, H., *Praxis pastoralis seu continuatio theologiae moralis. Tomus tertius*, Luik, S. Bourguignon, 1754, 436 p.

Paix de Saint Jacques, in DE LOUVREX, M.G., *Recueil contenant les edits et reglemens faits pour le Païs de Liege & Comté de Looz, par les évêques & princes, tant en matiere de police que de justice*, deel I, Luik, 1750, p. 436.

VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum antiquae et recentiori disciplinae praesertim Belgii, Galliae, Germaniae & vicinarum provinciarum accommodatum*, Leuven, 1753.

3. Literatuur

BEHETS, J., *De plattelandsgemeente in het graafschap Loon en het omliggende, van de vroege middeleeuwen tot aan de Franse revolutie*, (Bokrijke berichten, 10), Genk, Openluchtmuseum Bokrijk, 1969, 131 p.

BELIN, M., "Les statuts synodaux: un outil au coeur de la transmission de la loi de l'Eglise aux pasteurs et à leurs fidèles (13e – 17e siècles)", in *Revista critica de derecho canonico pluriconfesional*, 2014, 1, p. 27-58.

CHATELLIER, L., "Curé et communauté rurale en Alsace aux XVIIe – XVIIIe siècles", in *Les communautés rurales. Quatrième partie. Europe Occidentale (1)*, (Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire contemporaine des institutions, 43), Parijs, 1984, p. 471-483.

COUN, T., "Het Middelnederlandse Lutsla(ch/g)t(e), Lut(c/s)ela(ch/gh)t, Lucslacht(e/s), Lucslac", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2001, 80, p. 391-394.

DARIS, J., "Notice sur Zepperen", in *Notices historiques sur les églises du diocèse de Liège*, XIII, Luik, 1887, p. 47-137.

DEBLON, A., *Le diocèse de Liège en 1789. Carte et notice*, Luik, 1979.

- DEBLON, A., "Les pouvoirs archidiaconaux dans l'ancien diocèse de Liège et leur exercice aux temps modernes", in *Machtsstructuren in de plattelandsgemeenschappen in België en aangrenzende gebieden (12de – 19de eeuw)*, (*Gemeentekrediet. Historische uitgaven in - 8°, 77*), Brussel, 1988, p. 375-418.
- DEBLON, A., "Un règlement pour les marguilliers de Rochefort en 1716", in *Leodium*, 1970, 57, p. 37-44.
- DE VROEDE, M., *Notabelen en Kleine lieden. Het inkomen van de Zuid-Nederlandse en Luikse plattelandsclerus in de 18de eeuw*, Leuven, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, 1998, 209 p.
- FABRY, G., "Zepperen. Historische schets", in *Zepperen*, Zepperen, Remacluskring, 1993, p. 7-49.
- JACQUES, E., "Bijdrage tot de geschiedenis van de parochie Hechtel", in *Het Oude Land van Loon*, 1961, 16, p. 339-397; 1962, 17, p. 33-101.
- NIJSSEN, R., "De kerkrekeningen van Wijer, 1653-1674 en 1748-1777", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2000, 79, p. 289-309.
- NIJSSEN, R., "Een akkoord over het toezicht op het financieel beheer van de armentafel en van de kerkfabriek van Lummen, 1726", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2015, 94, p. 137-143.
- NIJSSEN, R., "Heren en heerlijkheden in het rechtsgebied van de Buitenbank van Bilzen, 14de – 18de eeuw", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2012, 91, p. 97-154.
- NIJSSEN, R., 'Lonen in de bouwsector in Hasselt in 1716', in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2019, 98, p. 148-151.
- NIJSSEN, R., "Tussen zielenzorg en geldzorgen: pastoor Notté en de financiën van de kerkfabriek, de pastorij en de armentafel van Rosmeer, 1741-1787", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2001, 80, p. 193-236.
- NIJSSEN, R., 'De verpachting van de tienden van het Maastrichter Onze-Lieve-Vrouwkapittel in Herk-de-Stad, 1754', in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2023, 102, p. 224-234.
- NUYENS, E.M.T.W., *Inventaris der archieven van het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht*, (*Rijksarchief in Limburg*, 31), Maastricht, Rijksarchief, 1984, 365 p.

RUWET, J., *La principauté de Liège en 1789. Carte de géographie historique*, Brussel, Commission royale d'histoire, 1958.

TIHON, A., *Dictionnaire des paroisses des Pays-Bas autrichiens, des principautés de Liège et de Stavelot-Malmédy, et du duché de Bouillon en 1789*, Brussel, 1979.

TIJMS, W., "De effracties van Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt", in *Het Oude Land van Loon*, 1986, 41, p. 113-157.

WINTMOLDERS, C., "De parochie", in *Zepperen*, Zepperen, Remacluskring, 1993, p. 51-65.

Inleiding

Zoals nu nog het geval is, bestond er in het ancien régime bij iedere parochiekerk een kerkfabriek. Die stond in voor de instandhouding van het kerkgebouw en voorzag in het materiaal dat nodig was voor de uitoefening van de eredienst. Voor de financiering daarvan beschikte zij over de inkomsten uit haar patrimonium. Dat bestond enerzijds uit landerijen die verpacht werden en anderzijds uit renten die verschuldigd waren door de bezitters van landerijen die met die renten belast waren. De inkomsten uit pachten en renten werden aangevuld met de opbrengst van collectes.

Waar de kerkfabrieken in Vlaanderen nu bestuurd worden door een kerkraad, waarvan een van de leden – de schatbewaarder – de financiën beheert, werden de goederen en inkomsten van de kerkfabrieken in het bisdom Luik in de achttiende eeuw beheerd door een jaarlijks gekozen kerkmeester.

In wat volgt onderzoeken we wat de wetgeving en de rechtsleer in het bisdom en in het vorstendom Luik zeggen over het beheer van de goederen en inkomsten van de kerkfabrieken en over de rol van de kerkmeester daarin.

Vervolgens gaan we aan de hand van de achttiende-eeuwse kerkrekeningen van Zepperen na welke rol de kerkmeester daar werkelijk speelde in het financieel beheer van de kerkfabriek.

Zepperen was in de achttiende eeuw een uitgestrekt dorp ten oosten van Sint-Truiden. De kerk ligt in het uiterste zuiden van het dorp, dicht bij de buurgemeente Ordingen. De belangrijkste gehuchten zijn *d'Eygen* en *Stok* in het noorden van de gemeente, *Dekken* in het geografische centrum en *Tereyken* en *Breust* in het oosten, aan de grens met Hoepertingen.

Zoals dat gebruikelijk was in het vorstendom Luik, werd de gemeente Zepperen in de achttiende eeuw bestuurd door de inwoners. Jaarlijks stelden de afgevaardigden van de huishoudens op een dorpsvergadering in de maand juni de begroting voor het volgende jaar en de aanslagvoet voor de gemeentelijke belastingen vast. Vervolgens werden twee dorpsmeesters gekozen die de belastingen moesten innen en die met de opbrengst daarvan de uitgaven van de gemeente moesten betalen. In Zepperen werd in de achttiende eeuw jaarlijks één dorpsmeester voor het centrum van de gemeente gekozen – de dorpsmeester van het *dorp* – en één voor de gehuchten, die de dorpsmeester van de buitenkwartieren genoemd werd¹.

¹ Rijksarchief Hasselt, *Archief van de gemeente Zepperen*, nr. 21bis.

Naast de gemeentekas waren er nog twee publieke kassen: die van de kerkfabriek en die van de armentafel. De inkomsten van de kerkfabriek en van de armentafel kwamen niet uit belastingen, maar uit de opbrengst van een patrimonium van landerijen en kapitalen, aangevuld met giften. Het financieel beheer van de kerkfabriek en van de armentafel werd aan een jaarlijks gekozen kerkmeester en armenmeester toevertrouwd.

Zoals dat in alle gemeenten in de omgeving het geval was, had ook Zepperen een *heer*. De heer van een dorp was de persoon of de organisatie die daar bevoegd was om verdachten van misdrijven op te sporen en hen voor de schepenbank te brengen om hen te laten vonnissen. Als er – zoals in Zepperen het geval was – in de heerlijkheid een schepenbank zetelde, dan moest de heer ook de rechters of schepenen in die schepenbank aanstellen². In Zepperen behoorde het heerschap toe aan het Sint-Servaaskapittel in Maastricht. Het kapittel vertrouwde de feitelijke werkzaamheden die aan het heerschap te pas kwamen toe aan één van de kanunniken, die de *rijproost* genoemd werd en die zich ter plaatse door een gerechtsofficier, de schout, liet vertegenwoordigen.

Zepperen op de kaart van Villaret, omstreeks 1743³.

² NIJSSEN, R., "Heren en heerlijkheden in het rechtsgebied van de Buitenbank van Bilzen, 14de – 18de eeuw", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2012, 91, p. 97-154.

³ Villaret-kaart, online raadpleegbaar via <https://www.geopunt.be/?service=https%3A%2F%2Fgeo.api.vlaanderen.be%2Fhistcart%2Fwms%3Fayers%3DVillaret>, laatst geraadpleegd op 8 augustus 2025.

Hoofdstuk I. De rol van kerkmeesters in wetgeving en rechtsleer

1. Wetgeving

In de achttiende eeuw was er in het bisdom Luik weinig wetgeving met betrekking tot het beheer van de goederen van kerkfabrieken en armentafels.

De oudste wetgeving is te vinden in twee artikelen van de *Paix de Saint-Jacques*⁴. Deze Luikse wettekst kwam tot stand na de Bourgondische bezetting van het vorstendom Luik van 1468 tot 1477. Bisschop Jan van Hoorn kondigde de tekst af op 28 april 1487.

De *Paix de Saint-Jacques* regelt uiteenlopende aspecten van het samenleven in het vorstendom. Paragraaf 16 bijvoorbeeld, heeft als titel *Nouveaux avis servans pour le bien d'un chacun*. De artikelen 15 en 16 in deze paragraaf hebben betrekking op het beheer van de goederen van de parochiekerken.

Artikel 15 bepaalt dat de parochiepastoors en hun parochianen jaarlijks, op de feestdag van Onze-Lieve-Vrouw Lichtmis, twee eerlijke en geschikte kerkmeesters moeten kiezen, de pastoor één en de parochianen één. Wanneer zij hun ambt opnemen moeten zij zweren hun ambt trouw te zullen uitoefenen, een register met de bezittingen van de kerkfabriek te zullen bijhouden, de goederen naar behoren te zullen beheren en eventuele verloren gegane bezittingen te recupereren. Voorts moeten zij na hun ambtsperiode rekenschap afleggen tegenover de pastoor en de parochianen. Het artikel eindigt met de opmerking dat de pastoor niet verder mag tussenkomen in het werk van de kerkmomben⁵.

Artikel 16 bepaalt dat de kerkmeesters een register moeten opstellen van de bezittingen van de stichtingen in hun kerk en van de verplichtingen die daaraan vasthangen. Die bezittingen

⁴ DE LOUVREX, M.G., *Recueil contenant les edits et reglemens faits pour le Pais de Liege & Comté de Looz, par les évêques & princes, tant en matiere de police que de justice*, deel I, Luik, 1750, p. 436.

⁵ "N. 15. Item advons ordonné & passé, que chascune an, au jour de la Puriffication Notre-Dame, chascun vestit & parochiens den englieses parochiales sieront tenus de eslir deux mambours proidhommes & ydoenes, assavoir le vestit ung & les parochiens l'autre, lesquels à leur institution jurreront solempnement sur sains, de bien & leaulement exercer ladite office, faire registres propres des biens partenans au luminaer desdites englieses, parsuir les biens & recuperer de tout leur povoir, sains nulluy en deporter, & de ce que fait & besongnié en siera de part eulx, ilz sieront tenus d'en rendre bon & juste compte, présent le vestit, s'il y vuelt estre, & la generalité des paroches, & ne s'en debvera ledit vestit autrement entremelleir en maniere aucune."

moeten gezamenlijk beheerd worden door de pastoor en de kerkmeester en over het beheer hiervan moet rekenschap afgelegd worden zoals over het beheer van de andere bezittingen⁶.

De meest uitgebreide wetgevende tekst voor het beheer van de goederen van de kerkfabrieken in het aartsdiaconaat Haspengouw, waarvan Zepperen deel uitmaakte, zijn de statuten van het aartsdiaconaat die op 15 september 1612 werden afgekondigd door aartsdiaken Arnold van Bocholtz⁷.

Over de verkiezing van de kerkmeesters zegt de aartsdiaken dat zij gekozen moeten worden door de parochianen, onder toezicht van de pastoor. Die moet er op toezien dat de functie toevertrouwd wordt aan iemand die daartoe geschikt is. Indien mogelijk moet de voorkeur gegeven worden aan *geletterde* mannen die bovendien voldoende gezag hebben om te bewerkstelligen dat eventueel verloren gegane kerkgoederen gerecupereerd worden.

De verkiezing moet op voorhand aangekondigd worden in de missen op de zondag of feestdag die aan de verkiezingsdag voorafgaat. Op de verkiezingsdag moeten de parochianen bijeen geroepen worden door het luiden van de kerkklok. Wie verkozen wordt, mag het ambt niet weigeren. Wie gekozen wordt en meent vrijgesteld te zijn van de uitoefening van het ambt van kerkmeester, moet binnen de acht dagen na zijn verkiezing beroep aantekenen bij de aartsdiaken, die dan zal beslissen. Wie dat nalaat en niet tijdig zijn ambt opneemt, stelt zich bloot aan een boete van zes goudgulden, en zal alsnog het ambt moeten vervullen. Anderzijds wordt wie het ambt gedurende een jaar vervuld heeft, er vervolgens twee jaren van vrijgesteld.

Na zijn verkiezing moet de kerkmeester een eed afleggen tegenover de plaatselijke schepenen, waarin hij belooft de kerkgoederen getrouw te zullen beheren en eventuele verloren bezittingen weer te zullen terugvorderen. De kerkmeesters moeten beschikken over een deugdelijk en geactualiseerd overzicht van de bezittingen en vaste inkomsten van hun kerkfabriek. Waar dat ontbreekt moet dat onverwijld opgesteld worden. Het rekeningenregister en het register van de bezittingen van de kerkfabriek moeten samen met het geld van de kerkfabriek bewaard worden. De bewaring van het archief is een gedeelde verantwoordelijkheid van de pastoor en de kerkmeester.

⁶ "N. 16. Item & lesquels mambours sieront tenus sur leurs serimens & fidelité de parsuyr les biens des aulteis annuelz, & chascune paroche par elle fait regitre & inquisicions de la fondacion d'iceux, par tout la meilleur fourme que mieux faire se polra, affin que les biens de tele fondacion ne soient alieneis & le divien office privé, & doivent lesdis biens desdis aulteis annuelz estre regiés & gouverneis par ledit vestit & mambours également, reservant audit vestit tele souveraineté que à luy appartient, & sieront tenus de rendre compte de tout ce que rechupt & levé a esté par ci-devant en la maniere dite."

⁷ DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae in ecclesia Leodiensi", in DE HEESWYCK, G.F., *Dissertationes canonicae, de origine, jurisdictione et officio archidiaconorum per illustris ecclesiae cathedralis Leodiensis*, Luik, Everardus Kints, 1742, p. 185-199

Na afloop van zijn ambtstermijn moet de kerkmeester rekenschap afleggen over zijn beheer. Dat moet gebeuren op een openbare bijeenkomst en in aanwezigheid van de pastoor en de parochianen. Als de rekening goedgekeurd wordt, geven zowel de pastoor als de parochianen kwijting aan de kerkmeester. De goedgekeurde rekening moet in een register ingeschreven worden. Indien er aanleiding is om de kerkmeester geen kwijting te geven, dan moet de zaak aan de aartsdiaken voorgelegd worden.

Een latere, zeer beperkte, wetgevende tekst is het decreet van bisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren van 25 mei 1686⁸. Het decreet is opgesteld vanuit de bekommernis dat de middelen van kerkfabrieken en armentafels niet mogen afgeleid worden naar doelen waarvoor zij niet bedoeld zijn. Daarom decreteert de bisschop (1) dat mombers van kerkfabrieken en armentafels hun werk gratis moeten doen, (2) dat zij bij het innen van pachten en renten de effracties⁹ correct moeten toepassen, zonder kortingen toe te staan, en (3) dat de mombers van armentafels er over moeten waken dat de uitdelingen die zij doen enkel ten goede komen aan de armen die daar recht op hebben en die door de pastoor als zodanig erkend worden.

2. Rechtsleer

De voornaamste achttiende-eeuwse compilatie van het Luikse recht is van de hand van de Luikse advocaat Dominique François de Sohet: *Instituts de Droit ou Sommaire de Jurisprudence canonique, civile, féodale et criminelle, pour les Pays de Liège, de Luxembourg, Namur & autres*, dat gepubliceerd werd in de jaren 1770-1772. Titel XXXII van boek I is gewijd aan de *mambours, administrateurs des fabriques des églises, des confrairies des pauvres et autres*.

de Sohet schrijft dat het beheer van de goederen van kerkfabrieken in zijn tijd zo goed als overal aan leken wordt toevertrouwd (art. 1-2). De verkiezing van de kerkmeesters is een gezamenlijke bevoegdheid van de pastoor en de parochianen en de parochianen moeten betrokken worden bij de controle van de rekeningen van de kerkmeesters (art. 3, 4-6). Wie tot kerkmeester gekozen wordt, mag die functie niet weigeren. Anderzijds stelt het uitoefenen van de functie de gekozene vrij gedurende een of twee jaren (art. 7). Wie tot kerkmeester gekozen wordt moet voordat hij zijn ambt opneemt, een eed afleggen en een waarborg stellen (art. 8-9).

⁸ VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum antiquae et recentiori disciplinae praesertim Belgii, Galliae, Germaniae, & vicinarum Provinciarum accommodatum*, deel I, Leuven, 1753, p. 905-906.

⁹ De effractie is de jaarlijks vastgestelde prijs die gehanteerd wordt om renten die in natura uitgedrukt zijn, met geld te betalen. Zie p. 20.

De kerkmeesters moeten in hun beheer samenwerken met de pastoor, die ook toezicht uitoefent (art. 10).

De concrete taken van de kerkmeesters zijn het onderhouden van de ornamenten, het weghouden van bedelaars, het samen met de pastoor aanduiden van begraafplaatsen en de collectes doen. Anderzijds komt de kerkmeesters als de processie uitgaat de eer toe het baldakijn te dragen boven het Heilig Sacrament (art. 11).

De kerkmeesters moeten een overzicht van de stichtingen bijhouden. Bij het aanvaarden van stichtingen moeten zij er over waken dat de opbrengst ervan de kost van de lasten te boven gaat. Zij moeten registers bijhouden van de bezittingen en de inkomsten van de kerk, alle documenten van de kerk goed bewaren en er voor zorgen dat akten die geregistreerd moeten worden, ook daadwerkelijk geregistreerd worden (art. 12-14). De goedgekeurde rekeningen moeten in een register worden ingeschreven en voor kwijting worden ondertekend (art. 28).

Op eigen gezag mogen de kerkmeesters geen proces starten namens de kerkfabriek. Daarvoor hebben zij de instemming van de pastoor nodig en moeten zij raad vragen aan de aartsdiaken en de plaatselijke schepenen¹⁰. Indien zij een proces moeten voeren voor een wereldlijke rechter en een waarborg moeten stellen, dan mogen zij de goederen van de kerk of de armentafel als waarborg stellen (art. 15-16).

Wanneer zij goederen van de kerk verpachten, dan moeten zij die aan de meestbiedende toewijzen. Landerijen moeten voor drie of voor negen jaren verhuurd worden en in de verhuurovereenkomst moeten de oppervlakte van de verpachte percelen en de namen van de belendende eigenaars vermeld worden (art. 17).

De kerkmeesters moeten er voor zorgen dat de kerkfabriek beschikt over een kist met meerdere sleutels, waarvan de pastoor er een heeft. In die kist moeten het geld en de archieven van de kerk bewaard worden (art. 21)¹¹.

De kerkmeesters moeten hun rekeningen ter controle voorleggen aan de aartsdiakens¹², die die taak in het bisdom Luik hebben doorgegeven aan de pastoors en de parochianen of aan de opvolgers van de kerkmeesters. De aartsdiakens hebben zich het recht van toezicht

¹⁰ DE SOHET verwijst hier naar VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*, Pars I, Titulus 5, Caput 2, art. 6 (p. 32).

¹¹ De geld- en archiefkist kan dus enkel geopend worden als de sleutelbewaarders aanwezig zijn.

¹² DE SOHET verwijst hier naar DE HEESWYCK, G.F., *Dissertationes canonicae, de origine, jurisdictione et officio archidiaconorum per illustris ecclesiae cathedralis Leodiensis*, Luik, Everardus Kints, 1742, Dissertatio II, 8 (p. 17).

voorbehouden, en zij blijven bevoegd om op te treden tegen nalatige kerkmeesters¹³ (art. 22-24).

Het is niet toegestaan om ter gelegenheid van het nazicht van de rekeningen op kosten van de kerkfabriek te drinken. De kerkmeesters hebben recht op een vergoeding, die bijvoorbeeld 5 % van de inkomsten kan bedragen (art. 26-27)¹⁴.

Ouder dan het werk van de Sohet, is de juridische handleiding van Georgius de Ghewiet, *Institutions du droit Belgique, tant par rapport aux dix-sept provinces qu'au pays de Liege*. De uitgave door de drukker Jean Moris in Brussel dateert wellicht uit de eerste helft van de achttiende eeuw. De auteur besteedt enkele artikelen aan het beheer van de goederen van de kerkfabrieken¹⁵.

Hij begint het onderdeel over de kerkfabrieken met de vaststelling dat zij in zijn tijd door kerkmeesters beheerd worden. Onder verwijzing naar een plakkaat voor het graafschap Vlaanderen van 23 juni 1646 wijst hij er op dat het ambt van kerkmeester beschouwd wordt als een openbare dienst, en dat iedereen die geen vrijstelling kan aantonen ook tegen zijn zin aangeduid kan worden als kerkmeester in de parochie waar hij zijn domicilie heeft¹⁶. Verwijzend naar Van Espen leert hij vervolgens dat de regels van het kerkelijk recht van toepassing zijn op de vervreemding van kerkgoederen¹⁷, behalve wanneer de vervreemding absoluut noodzakelijk is of wanneer de goederen in kwestie *fussent de petite conséquence*¹⁸. Als kerkgoederen verpacht worden, zo stelt hij, moet de verpachting openbaar gebeuren en de pachtlanden moeten toegewezen worden aan de meestbiedende¹⁹. Voorts weet hij dat akkerland dat aan een kerkfabriek toebehoort, in de regel voor een termijn van negen jaren verpacht wordt, weiland voor een termijn van zes jaren en tienden voor een termijn van drie jaren²⁰.

¹³ Zie hierboven.

¹⁴ Met deze laatste bepaling, die strijdig is met het decreet van bisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren uit 1686, geeft de Sohet aan dat er zich een gewoonte ontwikkeld heeft die afwijkt van wat de wet voorschrijft.

¹⁵ DE GHEWIET, G., *Institutions du droit Belgique, tant par rapport aux dix-sept provinces qu'au pays de Liege*, deel I, Brussel, Jean Moris, z.d., p. 115-117.

¹⁶ Art. 7, p. 115.

¹⁷ Art. 11, p. 116.

¹⁸ Art. 13, p. 116-117.

¹⁹ Art. 14, p. 117.

²⁰ Art. 15, p. 117.

Hoofdstuk II. De praktijk in Zepperen in de achttiende eeuw

1. Het achttiende-eeuwse rekeningenregister van de kerkfabriek

Om inzicht te krijgen in het beheer van de financiën van de kerkfabriek maken we gebruik van het achttiende-eeuwse rekeningenregister van de kerkfabriek van Zepperen. De aantekeningen in het register dateren uit de periode 1742-1781. Het register bevat de rekeningen van de kerkmeesters voor de jaren 1739-1776, de rekeningen van pastoor Vanhoren voor de jaren 1743-1753, de rekening van zijn opvolger pastoor Stell voor de jaren 1754-1760 en aantekeningen over zijn inkomsten en uitgaven in de periode van februari 1761 tot januari 1781, rekeningen van het gebruik van het geld in de offerblok voor de jaren 1769-1774 en een rekening over het gebruik van het geld dat in 1751 in de geldkist van de kerkfabriek verzameld was²¹.

De eerste rekening in het register is die van pastoor Thomas Vanhoren voor het jaar 1742. In die rekening ontbreken vier bladzijden, waardoor het overzicht van de uitgaven onvolledig is. De rekening van Petrus Deckers, die kerkmeester was voor 1739 en zijn rekening voorlegde op 3 maart 1743, is de eerste volledige rekening in het register.

De rekeningen van de kerkmeesters beginnen steeds met een overzicht van hun ontvangsten en vervolgen met een overzicht van hun uitgaven. Omdat de kerkmeesters maar voor een deel van de uitgaven moeten instaan, sluiten zij hun rekeningen met een batig saldo. Een deel van dat saldo kunnen zij al op de dag van het nazicht van hun rekening in de kerkkas storten, maar vervolgens duurt het steeds een aantal jaren voordat zij het volledig bedrag van het overschot van hun rekening in de kas van de kerkfabriek gestort hebben. Het overzicht van hun stortingen in de kerkkas wordt hun *narekening* genoemd.

Geldbedragen worden in de achttiende-eeuwse kerkrekeningen van Zepperen uitgedrukt in guldens, stuivers en oorden. In een gulden gaan 20 stuivers en een stuiver is 4 oorden waard. Hoeveelheden koren of kempzaad worden uitgedrukt in vaten, koppen en molsters. In een vat gaan 4 koppen en in een kop gaan 4 molsters. In Zepperen wordt met het Sint-Truidense vat gemeten. Dat heeft een inhoud van 26,12 liter.

²¹ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Zepperen*, nr. 2.

Een bladzijde uit het rekeningenregister van de kerkfabriek

Verschillende handen schreven in het rekeningenregister van de kerkfabriek. De meeste aantekeningen zijn van de hand van pastoor Vanhoren. Als voorbeeld van zijn geschrift tonen we de eerste bladzijde van het register, met het begin van de rekening van de pastoor voor de periode van 18 februari 1742 tot 3 maart 1743. Hoewel in deze periode het cursief schrift gangbaar is, houdt pastoor Vanhoren vast aan het gotisch schrift, dat in de zeventiende eeuw gangbaar was.

Rekeninge van den Eerw. v. d. E. v. d. E.
 Heer Thomas van der E. v. d. E.
 van seppen van allen syner outfanch
 ende nytgheof voor de herche van
 seppen beginnende den 10 feb. 1442
 1742 Rekeninge gedaen / ende gesloten is /
 ende in den voorgaenden boeck der
 Rekeninge geygisteret is —
 Outfanch —
 het slot van syne Leste
 Rekeninge gedaen den 10
 feb. 1442 bedraecht negen
 en seventich gulden / 1744 sien
 sijner d'ye oorden / welcke
 by meer haden outfanchen als
 nytghegeven — dico ————— 79-18-3
 den 10 feb. 1442 Arnoldus
 vandenputte afgaende herche:
 meesen wofende d'ye syner
 Rekeninge heeft hem over:
 getolt seden en seventich
 gulden negen / 1744 sien
 d'ye oorden —
 dico ————— 76-19-2
 den solien d'ye heeft guilliam
 Hendrix ghebofene herche meester
 voor het jaer 1437 hem
 over getolt twee en dertich
 gulden d'ye sijner / wofende
 het slot syner Rekeninge /
 waer mede zy de solien ge:
 heelych vol daen heeft /
 siet het slot syner
 Rekeninge. dico ————— 32-3-0
 Summa paginas ————— 100-10-1

*Reeckeninge van den eerweirdighen
Heer Thomas Vanhoren, pastoir
van Sepperen, van allen sijnen ontfanck
ende uijtgheef voor de kercke van
Sepperen, beginnende den 18 feb[ruarii] 1742,
dagh op denwelcken sijne leste
reeckeninge gedaen ende gesloten is,
ende in den voorgaenden boeck der
reeckeninge geregistreert is.*

Ontfanck

*Het slot van sijne leste
reeckeninge gedaen den 18
feb[ruarii] 1742 bedraeght negen
en seventig guldens, vijfthien
stuijvers, drije oorden, welcke
hij meer hadde ontfangen als
uijtgegeven, dico 79 – 15 – 3*

*Den 18 feb[ruarii] 1742 Arnoldus
Van den Putte, afgaende kerck-
meester wesende dagh sijnder
reeckeninge heeft hem over-
getelt ses en seventigh
guldens, negenthien stuijvers,
twee oorden,*

dico 76 – 19 – 2

*den selven dagh heeft Guilliam
Hendrix, gewesene kerckmeester*

<i>voor het iaer 1737 hem</i>	
<i>overgetelt twee en dertigh</i>	
<i>guldens drij stuijvers, wesende</i>	
<i>het slot sijnder reeckeninge,</i>	
<i>waarmede hij deselve ge-</i>	
<i>heelijck voldaeen heeft,</i>	
<i>siet het slot sijnder</i>	
<i>reeckeninge, dico</i>	<i>32 – 3 – 0</i>
 <i>Summa paginae</i>	 <i>188 – 18 – 1</i>

2. De kerkmeesters

2.1. Verkiezing

In het rekeningenregister van de kerkfabriek werd niet geregistreerd wanneer en hoe de kerkmeesters gekozen werden. Wellicht had de pastoor daarin een doorslaggevende stem. Het was ook de pastoor die, samen met de schout en enkele kerkmeesters, de kerkrekeningen controleerde.

De kerkmeesters werden gekozen of aangeduid voor een bepaald jaar. Het jaar waarvoor zij gekozen werden, is niet het jaar waarin zij hun ambt uitoefenden. Petrus Deckers bijvoorbeeld, was kerkmeester voor het jaar 1739, maar uit zijn rekening blijkt dat hij inkomsten inde en betalingen verrichtte in 1740, 1741 en 1742. Op 3 maart 1743, de eerste zondag van de vasten, legde hij rekenschap af over zijn beheer.

Of de kerkmeesters een eed aflegden wanneer zij hun ambt opnamen is uit de bronnen ook niet op te maken. Ook van een financiële waarborg van de kerkmeesters is in het rekeningenregister geen sprake.

Doordat bij de rekening van de kerkmeester voor het jaar 1739 vermeld wordt wie zijn voorganger was, kennen we ook de naam van de kerkmeester voor 1738. Van 1738 tot 1759 wordt in Zepperen de regel gevolgd die voorschrijft dat een kerkmeester die functie maar één

jaar moet uitoefenen. Vanaf 1760 verandert dat. Franciscus Rouchart oefent de functie uit van 1760 tot 1762, in 1763 en 1764 neemt kapelaan Simons het werk van hem over en vervolgens zijn Arnoldus Simons en Petrus Coemans respectievelijk gedurende drie en zes jaren kerkmeester in Zepperen.

Slechts twee keer werd een priester tot kerkmeester gekozen. In 1763 en 1764 is het kapelaan Simons die de functie opneemt. de Sohet schrijft dat het beheer van kerkfabrieken in zijn tijd zo goed als overal aan leken wordt toevertrouwd. Er is blijkbaar geen onverenigbaarheid tussen het priesterschap en het ambt van kerkmeester, wel tussen het ambt van pastoor en dat van kerkmeester.

2.2. Profiel

In de achttiende eeuw is Zepperen met het oog op het innen van de dorpsbelastingen ingedeeld in twee kwartieren: het *dorp* en het buitenkwartier²². In 1750 telt de dorpsmeester – de persoon die dat jaar de belastingen moet ophalen – voor het *dorp* 86 belastingbetalers. Het bedrag dat ieder van hen bijdraagt in de gemeentelijke grondbelastingen varieert van amper 1 stuiver voor Lenaert Claes tot 22 gulden, 2 stuivers en 2 oorden voor Henrick Buntinx. De dorpsmeester voor het buitenkwartier telt 78 belastingbetalers. In het buitenkwartier lopen de bijdragen van de belastingbetalers in de grondbelastingen uiteen van 2 stuivers voor Jacobus Jacobs, tot 13 gulden, 12 stuivers en 2 oorden voor Joannes Van Straelen. De gemiddelde bijdrage van de belastingbetalers in de gemeentelijke grondbelasting bedraagt circa 4 gulden en 10 stuivers.

Voor de jaren 1739-1763 kennen we de bijdragen van de kerkmeesters in de gemeentelijke grondbelastingen. Die varieert van 12 stuivers voor Francis Moors, die kerkmeester is in 1756, tot 18 gulden en 8 stuivers voor Laurens Meugens, die kerkmeester is in 1746. Het lijkt er dus op dat de kerkmeesters uit alle sociale lagen van de kleine Zepperse samenleving komen. Van 21 kerkmeesters weten wij of zij uit het dorp of uit het buitenkwartier afkomstig zijn. Zestien van hen wonen in het dorp, vijf van hen wonen in het buitenkwartier. Anders dan voor het beheer van de gemeentelijke financiën werd er voor het financieel beheer van de kerkfabriek geen onderscheid gemaakt tussen het *dorp* en het buitenkwartier.

²² Rijksarchief Hasselt, *Gemeentearchief van Zepperen*, nr. 21bis.

Kerkmeester	Ambtsjaar	Bijdrage in de grondbelastingen
Arnol Van de Putte	1738	11 – 16 – 2
Peter Deckers	1739	8 – 11 – 0
Peter Bamps	1740	8 – 18 – 2
Willem Hayen	1741	
Antoin Martens	1742	1 – 18 – 0
Guilliam Ridders	1743	3 – 11 – 0
Arnol Poelmans	1744	10 – 11 – 0
Wilhem Gilis	1745	1 – 11 – 0
Laurens Meugens	1746	18 – 8 – 0
Christoffel Buntinx	1747	2 – 16 – 2
Willem Nicolai	1748	14 – 3 – 0
Laurentius Dullars	1749	6 – 8 – 0
Ernest Peters	1750	5 – 4 – 0
Nicolaus Houbrechts	1751	9 – 12 – 0
Jan Vanoirbeek	1752	0 – 16 – 0
Thomas Pexstarts	1753	7 – 0 – 0
Laurens Jammers	1754	2 – 13 – 0

Christiaen Driesmans	1755	3- 6 – 0
Francis Moors	1756	0 – 12 – 0
Jan Spelmans	1757	6 – 3 – 2
Joannes Gos	1758	9 – 16 – 2
Jan Simons	1759	16 – 13 – 0
Franciscus Rouchart	1760	2 – 3 – 0
Franciscus Rouchart	1761	
Franciscus Rouchart	1762	
Kapelaan G. Simons	1763	0 – 18 – 0
Kapelaan G. Simons	1764	
Arnoldus Simons	1765	
Arnoldus Simons	1766	
Arnoldus Simons	1767	
Petrus Coemans	1768	
Petrus Coemans	1769	
Petrus Coemans	1770	
Petrus Coemans	1771	
Petrus Coemans	1772	
Petrus Coemans	1773	

Tien kerkmeesters werden voor of na het jaar waarin zij kerkmeester waren, ook tot dorpsmeester voor het *dorp* of voor het buitenkwartier gekozen. Willem Hayen is kerkmeester voor 1741. In 1759 is hij of een naamgenoot dorpsmeester voor het buitenkwartier. Guiliam Ridders, die kerkmeester is voor 1743, is dorpsmeester voor het buitenkwartier in 1745, 1754 en 1761. Laurens Meugens is kerkmeester voor 1746 en dorpsmeester voor het *dorp* in 1751. Willem Nicolaï is kerkmeester voor 1748 en dorpsmeester voor het buitenkwartier in 1749. Ernest Peters is kerkmeester voor 1750 en dorpsmeester voor het *dorp* in 1759. Nicolaes Houbrechts is kerkmeester voor 1751 en dorpsmeester voor het buitenkwartier in 1763. Jan Spelmans is kerkmeester voor 1757 en was eerder dorpsmeester voor het buitenkwartier in 1743. Jan Gos is kerkmeester voor 1758 en dorpsmeester voor het buitenkwartier in 1748 en 1757. Jan Simons is kerkmeester voor 1759 en dorpsmeester voor het *dorp* in 1753 en 1757. Petrus Coemans, die kerkmeester is van 1768 tot 1773 is dorpsmeester voor het *dorp* in 1754.

Tot 1762 worden de kerkmeesters gekozen uit een andere groep dan die waaruit de armenmeesters komen. Daarna verandert dat. Kapelaan Simons, die kerkmeester is voor 1763 en 1764, is armenmeester voor 1762 en 1763. Arnold Simons is kerkmeester voor de jaren 1766-1767 en armenmeester voor de jaren 1764-1766. Schepen Petrus Coemans, die kerkmeester is vanaf 1768 tot 1773, is armenmeester vanaf 1767. De functies van armenmeester en kerkmeester konden in Zepperen dus worden gecombineerd. In de wetgeving of in de rechtsleer zijn hierover geen regels te vinden.

Zeventien kerkmeesters plaatsen hun handtekening onder hun rekening en/of onder die van hun voorganger. Zes anderen plaatsen een kruisje en laten weten dat zij niet kunnen schrijven. Drie anderen plaatsen hun handtekening ook niet, maar melden niet dat zij niet kunnen schrijven. Een en ander betekent dat de bepaling in de aartsdiaconale statuten van 1686 dat de voorkeur gegeven moet worden aan *geletterde* mannen, inderdaad niet meer is dan een oproep om de voorkeur te geven aan die mensen.

3. Rekeningen

3.1. De rekeningen van de kerkmeesters

De achttiende-eeuwse kerkmeesters van Zepperen oefenen hun ambt niet uit in het jaar waarvoor zij gekozen zijn, maar minstens een jaar later. Hun ambtsjaar verwijst naar het jaar waarop de inkomsten die zij moeten innen, betrekking hebben. De kerkmeester voor 1739 bijvoorbeeld, int in 1740 de pachten en renten die aan de kerk verschuldigd zijn voor het jaar 1739.

Na verloop van hun ambtsjaar leggen de kerkmeesters een eerste keer rekenschap af over hun beheer. In de regel gebeurt dat op een zondag aan het einde van de maand januari of het begin van februari. De vroegste datum is 26 januari, de uiterste datum is 9 februari. De kerkmeester voor 1739 maakt een uitzondering op deze regel. Hij legt op 3 maart 1743 rekenschap af. De kerkmeesters die hem opvolgen leggen net als hij rekenschap af aan het begin van het vierde jaar na hun ambtsjaar. Franciscus Rouchart legt op 27 januari 1765 rekenschap af over zijn beheer voor het jaar 1762, in het derde jaar na zijn ambtsjaar. Bij de rekeningen voor 1758, 1760-1764 en vanaf 1766 werd niet meer genoteerd wanneer zij gecontroleerd werden.

In de praktijk hebben de kerkmeesters jaarlijks te maken met achterstallige betalingen, en halen zij in de volgende jaren nog pachten en renten op. De opbrengst daarvan gebruiken zij deels om betalingen voor de kerk te doen, en deels stellen zij die aan de pastoor ter hand. Hierover leggen zij rekenschap af in een zogenaamde *narekening*.

Op de zondag voor de zondag waarop de kerkmeester zijn rekening ter controle voorlegt, worden in de kerk *alle gemeijntenaren willende compareren* uitgenodigd om daarbij aanwezig te zijn. De namen van de aanwezigen worden niet geregistreerd, maar enkele personen tekenen de rekening voor kwijting van de kerkmeester. In 1743, als de rekening van de kerkmeester voor 1739 afgehoord wordt, zijn dat pastoor Vanhoren, schout Van Hamont, de voorgaande kerkmeester Arnol Van den Putte en de *aankomende* kerkmeester voor 1740, Peter Bamps.

De rekeningen voor 1739, 1740 en 1741 bevatten een gedetailleerd overzicht van de inkomsten en een vermelding van iedere betaalde rente of pacht. Vanaf 1742 is dat niet meer het geval. Dan wordt enkel de globale opbrengst van iedere inkomstenpost of de globale kost van iedere uitgavenpost nog vermeld.

3.1.1. Inkomsten

De jaarlijkse inkomsten van de kerkfabriek bestaan uit zeven inkomstenposten: (1) de pacht van de Biltjentiend, (2) de opbrengst van offergaven, (3) de opbrengst van de verkoop van het fruit op het kerkhof, (4) de geldrenten, (5) landpachten die in koren betaald worden, (6) renten die in koren betaald worden en (7) renten die in kempzaad²³ betaald worden. De eerste drie inkomstenposten worden in de rekeningen *den ontfanck van buijten register* genoemd, de laatste vier vormen *den ontvanck volgens register*.

²³ Uit kempzaad of hennepzaad werd olie geslagen.

De Biltjentiend

De Biltjentiend was de tiend die aan de kerkfabriek betaald moest worden voor het gebruik van een stuk land op de Bilt. De kerkfabriek inde die niet zelf, maar verpachtte haar voor een vast bedrag van 2 gulden per jaar. Eén keer, in de rekening voor 1740, krijgt de pachter van het tiend 1 gulden korting *om den miswasch*.

De tiend was het recht van een persoon of organisatie – de tiendenaar – op een tiende van de opbrengst van de gewassen op bepaalde landerijen. In de regel werden akkers in Zepperen in de achttiende eeuw met graan bezaaid. Na de oogst had de tiendenaar een beperkt aantal dagen de tijd om één tiende van de schoven van het land waarop hij het tiendrecht had, naar zijn schuur af te voeren. Voor andere gewassen bestonden andere regels om het aandeel van de tiendenaar in de veldvruchten vast te stellen.

Het innen van de tienden veronderstelde dat de tiendenaar over een schuur beschikte op niet al te grote afstand van de akkers waarvan hij het tiendrecht bezat. Bovendien moest hij het zo verworven graan laten drogen, dorsen en het vervolgens verkopen, voordat hij werkelijk geld in kas kreeg. Wellicht zijn het deze ongemakken die er in Zepperen toe geleid hebben dat de kerkmeesters de tienden niet zelf inden, maar dat recht verpachtten²⁴.

De offergaven

De kerkfabriek van Zepperen kan jaarlijks rekenen op verschillende offergaven van de kerkgangers. In de eerste plaats is er het zogenaamde *quackelbert* of de *offerstock*, waarmee de opbrengst van de collectes in bepaalde erediensten bedoeld wordt. De term verwijst naar de stok waarop een bakje gemonteerd was, waarin de kerkgangers hun bijdrage aan de collecte konden deponeren. Voorts zijn er offerblokken bij de voornaamste altaren: het hoofdaltaar en het altaar van de heilige Genoveva. Typisch voor Zepperen is de gewoonte om ook offergaven in natura naar de kerk te brengen. Met name kazen en schaapsvellen worden jaarlijks aan de kerk geschonken. Deze offergaven worden door de kerkmeester aan de meestbiedende verkocht.

Het geld uit de *offerstock* wordt traditioneel op de dag na de feestdag van de Heilige Drievuldigheid²⁵ geteld.

²⁴ NIJSSEN, R., 'De verpachting van de tienden van het Maastrichter Onze-Lieve-Vrouwekapittel in Herk-de-Stad, 1754', in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2023, 102, p. 224-234.

²⁵ Het feest van heilige Drievuldigheid wordt op de zondag na Pinksteren gevierd.

De kazen worden één keer per jaar aan de meestbiedende toegewezen. In de loop van het jaar worden de geofferde kazen aan die persoon bezorgd, en voordat de kerkmeester rekenschap moet afleggen over zijn beheer, betaalt de koper de kazen die hem geleverd werden. In de rekening voor 1739 worden de kazen toegewezen aan Gert Ramaeckers, die voor iedere kaas 1 stuiver veil heeft. Hij betaalt uiteindelijk 14 stuivers voor veertien kazen. De kerkmeester voor 1741 noteert dat er tijdens zijn ambtsperiode wel 95 kazen geofferd werden. Die zijn voor de zuster van de kapelaan, die er 6 oorden per stuk voor geboden had. In totaal betaalt zij dat jaar 7 gulden, 2 stuivers en 2 oord.

Het fruit van de bomen op het kerkhof

In sommige jaren groeit er voldoende fruit aan de appel- en perenbomen op het kerkhof om het te verkopen. De kerkmeester voor 1742 verkoopt het fruit aan de meestbiedende voor 5 gulden en 5 stuivers. Vaker echter moet de kerkmeester in zijn rekening vermelden dat *appelen en peiren en sijn op den kerckhof binnen het jaer niet geweest*.

De geldrenten

De geldrenten zijn jaarlijkse renten die door de bezitters van bepaalde onroerende goederen aan de kerk betaald moeten worden. Zij kunnen afkomstig zijn van schenkingen, als de bezitter van een bepaald goed zijn bezit uit eigen beweging met een rente ten voordele van de kerkfabriek belast heeft. Als iemand bijvoorbeeld een van zijn landerijen belast met een jaarlijkse rente van 1 gulden aan de kerkfabriek, dan betekent dat dat hij en al de volgende bezitters van dat land jaarlijks 1 gulden aan de kerkfabriek moeten betalen. Ook de jaarlijkse betalingen voor jaargetijden worden, als zij in geld betaald worden, in de kerkrekeningen als geldrenten beschouwd.

Wanneer de kerkfabriek te veel geld in kas heeft, en op korte termijn niet voor kosten staat, dan gebeurt het dat er nieuwe renten gekocht worden voor de kerkfabriek. Zo wordt op 10 maart 1760 een jaarlijkse rente van 7 gulden en 10 stuivers gekocht. De rente is gevestigd op goederen van Hendrik Vanderwezen in het gehucht Beurs. De pastoor betaalt er 150 gulden uit de kas van de kerkfabriek voor, en de kosten voor het opmaken en registreren van de akte over deze koop bedragen 6 gulden, 19 stuivers en 2 oord.

De geldrenten worden door particulieren betaald. De uitzonderingen zijn een rente van 4 *alde grooten*²⁶, die door de infirmerie van het begijnhof in Sint-Truiden betaald moet worden, en een rente van 1 gulden en 10 stuivers, die de gemeente Zepperen aan de kerkfabriek verschuldigd is.

De kerkmeester voor 1739 int in 1741 51 verschillende renten. De grootste daarvan was pas het jaar daarvoor ingesteld, in het testament van pastoor Bodson²⁷, en bedraagt 20 gulden per jaar.

De munten waarin de renten uitgedrukt zijn geven een aanduiding voor hun ouderdom. Naast renten die uitgedrukt zijn in guldens en stuivers, zijn er immers ook renten die uitgedrukt worden in middeleeuwse munten, die in de achttiende eeuw niet meer circuleren. Zo is Livinus Smets in 1739 drie verschillende renten verschuldigd, van respectievelijk 6 denieren²⁸, 8 *lutsen* en 2 *alde grooten*. Anna Aertwijs is dat jaar een rente van 36 *swerten* verschuldigd aan de kerkfabriek en de weduwe Motmans is 16 *alde swerten* verschuldigd. Geert Primen en consoorten moeten 2 *plaeten* betalen.

De waarde van die oude renten wordt omgerekend naar hun waarde in achttiende-eeuws geld. Een denier wordt in de rekeningen van de kerkfabriek van Zepperen in de achttiende eeuw betaald met een oord. *Luts* is de naam voor een denier die geslagen werd voor de bisschoppen van Luik²⁹. Een *luts* wordt ook met een oord voldaan. Een *alde groot* is een grotere munt, en jonger dan een denier. In de rekeningen van de kerkfabriek wordt hij voldaan met twee stuivers. De *swerte* en de *alde swerte* zijn middeleeuwse kleine zilveren munten van laag alooi. Zij worden zoals een denier met een oord betaald. Een *plaet* is een middeleeuwse munt die vergelijkbaar is met een denier. Zij wordt ook met een oord betaald.

De opbrengst van deze inkomstenpost verschilt van jaar tot jaar. Niet alle schuldenaars betalen hun renten op tijd. Sommige kerkmeesters laten toe dat renten in hun ambtsjaar niet betaald worden, anderen halen de achterstallen uit voorgaande jaren op.

De korenrenten

Andere renten werden niet in geld uitgedrukt, maar in koren. Door te bepalen dat een schuldenaar een jaarlijkse rente niet in geld, maar in natura moet betalen, wordt die rente

²⁶ De *alde groot* is een middeleeuwse zilveren munt, die in de achttiende eeuw betaald wordt met 2 stuivers.

²⁷ Jean Bodson was pastoor van Zepperen van 1704 tot 1732.

²⁸ De denier is de standaard zilveren munt in de vorstendommen in de Nederlanden in de middeleeuwen. Zij wordt geslagen van het einde van de achtste tot de dertiende eeuw. De jongste denieren wegen nog amper meer dan een halve gram.

²⁹ COUN, T., "Het Middelnederlandse Lutsla(ch/g)t(e), Lut(c/s)ela(ch/gh)t, Lucslacht(e/s), Lucslac", in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2001, 80, p. 391-394.

waardevast. Korenrenten worden immers in de praktijk net zoals geldrenten in geld betaald, maar het jaarlijks te betalen bedrag schommelt in functie van de prijs van het koren. De korenprijs die gehanteerd wordt om vast te stellen met welk bedrag korenrenten betaald moeten worden, wordt de *effractie* genoemd. De effractie is een bedrag dat jaarlijks vastgesteld wordt en dat gebaseerd is op de marktprijs van het koren in dat jaar. De effractie geeft aan hoeveel dat jaar voor een vat koren betaald moet worden³⁰. De kerkmeester voor 1739 hanteert bijvoorbeeld een effractie van 1 gulden en 17 stuivers per vat. Wie dan een rente verschuldigd is van twee vaten koren, betaalt daarvoor dat jaar twee keer de effractie, of 3 gulden en 14 stuivers.

De korenrenten worden grotendeels door particulieren betaald, maar ook door het Bogardenklooster in Zepperen (3 vaten en 2 koppen), door de abt van de Benedictijnenabdij in Sint-Truiden (3 vaten), door de rector van het Sint-Catharina-altaar (2 vaten) en door de armentafel van Ulbeek (1 vat en 2 molsters)³¹.

In 1741 (rekening 1739) betaalt ook de rector van het beneficie van Sint-Nicolaas in de parochiekerk nog een rente van 2 vaten. Aangezien dat beneficie in 1742 verenigd wordt met de pastorie van Zepperen, wordt die rente vanaf dat jaar afgehouden van de rente van 4 vaten, 3 koppen en 2 molsters die de kerkfabriek aan de pastoor verschuldigd is. Die rente wordt herleid tot 2 vaten, 3 koppen en 2 molsters.

Vanaf 1742 bedraagt de totale opbrengst van de korenrenten 61 vaten, 3 koppen en 3 molsters. Doordat die renten betaald worden aan de hand van een jaarlijks schommelende effractie, brengen zij jaarlijks een ander bedrag op.

De korenpachten

De kerkfabriek bezit landerijen die verpacht worden voor een jaarlijks bedrag dat in koren uitgedrukt wordt. In totaal moeten de kerkmeesters jaarlijks twaalf korenpachten innen, samen 51 vaten. De waarde hiervan in geld verschilt van jaar tot jaar, naargelang de effractie.

Het kempzaad

De laatste vaste inkomstenpost van de kerkfabriek bestaat uit acht renten die jaarlijks met 13 vaten kemp- of hennepzaad betaald worden. Die worden in natura betaald en vervolgens

³⁰ TIJMS, W., "De effracties van Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt", in *Het Oude Land van Loon*, 1986, 41, p. 113-157. Zie ook bijlage 3.

³¹ Het dorp Ulbeek grenst aan Zepperen.

geslagen, om olie uit het zaad te persen. Die olie wordt vervolgens gebruikt om de godslamp in de kerk te laten branden. De betaling van deze renten wordt jaarlijks enkel *pro memorie* in de rekeningen van de kerkmeester vermeld. Doordat het zaad verbruikt wordt, hebben deze renten geen effect op het financieel resultaat.

De opbrengst van de Biltjentiend en van de geldrenten is jaarlijks dezelfde. De opbrengst van de offergaven schommelt van jaar tot jaar in functie van de offerbereidheid van de kerkgangers en de opbrengst van de korenrenten en korenpachten schommelt in functie van de prijs van het koren.

3.1.2. Jaarlijks terugkerende uitgaven

Jaarlijks komen dezelfde uitgavenposten terug in de rekeningen van de kerkmeesters. De uitgaven die in geld betaald worden, blijven in de bestudeerde periode onveranderlijk. De uitgaven in koren vertegenwoordigden jaarlijks een ander geldbedrag.

Uitgaven in geld

Jaarlijks betalen de kerkmeesters 8 gulden aan de kapelaan voor *het wasschen der kerckenlijnwaet* en om *het tenne en coper te schuren*. Voorts wordt van de kapelaan verwacht dat hij de kerk borstelt, waarvoor hem jaarlijks 1 gulden *bessemgelt* betaald wordt, en dat hij het *horologie* of het torenuurwerk onderhoudt. Voor dat laatste krijgt hij jaarlijks 5 gulden uit de kerkkas.

Twee klokkenluiders krijgen ieder 6 gulden om een heel jaar de klokken te luiden en 10 stuivers extra voor het luiden van de klokken op de kruisdagen³². In totaal bedraagt deze uitgavenpost 13 gulden per jaar.

Het grootste jaarlijkse evenement in Zepperen is de Sint-Genovevaprocessie. De persoon die verantwoordelijk is voor de volgorde van de groepen in de processie en in het algemeen *om de processie in orden te hauden*, wordt *den duijvel* genoemd. Hij krijgt daarvoor jaarlijks 10 stuivers uit de kas van de kerkfabriek.

Voorts is er iemand die *de witte vaene* draagt. Wellicht gaat het om iemand die tijdens meerdere jaarlijkse processies, en in het bijzonder tijdens de processies buiten de grenzen van de parochie,

³² De kruisdagen zijn 25 april (de feestdag van de evangelist Marcus) en de maandag, dinsdag en woensdag voor Ons-Heer-Hemelvaart.

zoals de jaarlijkse bedevaart naar Onze-Lieve-Vrouw in Kortenbos³³, het vaandel van de parochie draagt. Hij krijgt jaarlijks 1 gulden en 15 stuivers van de kerkmeester.

De schoolkinderen mogen zich jaarlijks op palmzondag verheugen op een traktatie vanwege de kerkfabriek. Jaarlijks besteden de kerkmeesters hetzelfde bedrag van 1 gulden en 10 stuivers *voor koecken en appelen*.

De pastoor stelt jaarlijks ten behoeve van de kerkmeester *een boexken* samen, met een overzicht van de schuldenaars van de renten die hij voor de kerkfabriek moet innen. Daarvoor krijgt de pastoor jaarlijks 5 stuivers uit de kerkkas. De pastoor stelt ook de rekening op aan de hand waarvan de kerkmeester verantwoording aflegt over zijn beheer van de kerkfinanciën. Daarvoor krijgt hij jaarlijks 4 gulden.

Anders dan men na het lezen van het werk van de Sohet zou verwachten, wordt uit de kerkkas jaarlijks 2 gulden besteed aan een traktatie voor de kerkmeester op de dag waarop die zijn rekening voorlegt. Zijn gewone vergoeding of *momboirsgagie* bedraagt 8 gulden, wat minder is dan de 5% van de inkomsten van de kerkfabriek die de Sohet voorstelt.

Naast deze vaste en jaarlijks terugkomende uitgaven zijn er uitgaven die jaarlijks terugkomen, maar voor verschillende bedragen. Dat is bijvoorbeeld het geval met de uitgaven voor kaarsen en voor het sieren van de kerk met bloemen. Bloemstukken heten in de achttiende eeuw in Zepperen *meijen*. De kerkmeester voor 1739 betaalt in 1741 2 gulden en 10 stuivers om *meijen* voor de kerk te laten bezorgen. Aan Jan Vanstralen, die de waskaarsen voor de kerk gemaakt heeft, betaalt de kerkmeester voor 1739 2 gulden en 10 stuivers, *boven den auden wasch*, die hij ook aan Vanstralen gegeven heeft.

Uitgaven in koren

Andere uitgaven worden in koren uitgedrukt, wellicht omdat de rechthebbenden prijs stellen op een waardevaste betaling. Op *passiesondagh* prediken de paters kapucijnen van Sint-Truiden in de kerk van Zepperen. Zij rekenen daarvoor vier vaten koren aan, waarvan zij de waarde volgens de effractie in geld uitbetaald krijgen.

De kapelaan krijgt van de kerkfabriek jaarlijks de waarde van zes vaten koren in geld uitbetaald als aandeel van de kerk in zijn wedde. De pastoor mag zich jaarlijks verheugen in een bijwedde van vier vaten, drie koppen en twee molsters koren vanwege de kerkfabriek. Vanaf 1742 wordt dat 2 vaten minder doordat het beneficie van Sint-Nicolaas, dat tot dan over een eigen

³³ Een bedevaartsplaats in de gemeente Kozen, ten noorden van Zepperen.

patrimonium beschikt maar ook jaarlijks 2 vaten aan de kerkfabriek verschuldigd is, met het pastoorschap verenigd wordt.

3.1.3. Occasionele uitgaven

In de regel betaalt de kerkmeester enkel de vaste, jaarlijks terugkomende uitgaven van de kerkfabriek. Zelden betaalt hij ook occasionele uitgaven. Als hij dat toch doet, gaat het steeds om bescheiden bedragen.

De kerkmeester voor 1740 voldoet op 26 december 1743 aan de rentmeester van de commanderij in Ordingen de daar verschuldigde cijns voor 1743 en de zes voorgaande jaren en betaalt 3 gulden en 1 stuiver. Hoewel een cijns in principe een jaarlijkse betaling is voor het gebruiksrecht van een stuk land, wordt die hier niet jaarlijks betaald en blijkbaar ook niet als een vaste uitgave beschouwd.

Uitgaven voor hosties, wijn en wierook worden afwisselend uit de rekening van de kerkmeester of uit die van de pastoor betaald. De kerkmeester voor 1740 betaalt in februari 1744 12 gulden, 4 stuivers en 2 oorden voor wijn en wierook aan Ulens in Sint-Truiden. De kerkmeester voor 1742 betaalt de kaarsenmaker 16 gulden, 2 stuivers en 2 oord.

De kerkmeester voor 1750 betaalt 6 gulden en 3 stuivers voor wierook en hosties, voor een ijzeren band waarmee de klepel van de kleine klok in de klok vastgemaakt werd en voor herstellingswerken aan een deur naar de kerktoren.

Andere occasionele uitgaven hebben te maken met het opluisteren van bedevaarten en processies. De kerkmeester voor 1739 betaalt de organist van Kortenbos die daar het orgel bespeelt als de parochianen van Zepperen er op bedevaart zijn, en twee vaandeldragers samen 1 gulden en 10 stuivers. De kerkmeesters voor 1740 en 1741 betalen telkens 4 gulden voor een half aam bier waarmee de *jonghmans* die de processie opgeluisterd hebben getrakteerd worden.

De kerkmeester voor 1741 betaalt in 1745 7 gulden voor het herstellen van de kerkladder en voor het hout dat gediend heeft voor het maken van een deurpost in het hoogkoor. De kerkmeester voor 1753 betaalde 6 gulden aan Willem van Brabant, die de kerkklokken gesmeerd had van 28 oktober 1752 tot 28 oktober 1754. Deze laatste uitgaven zijn typisch voor de uitgaven die in de regel van de rekening van de pastoor betaald worden.

3.1.4. Saldo

Doordat de kerkmeesters maar een beperkt aantal uitgaven voor hun rekening moeten nemen, sluiten zij hun rekeningen jaar na jaar af met een positief saldo. Dat leggen zij in de *kerckecompe* – de geldkist van de kerkfabriek – of zij geven het rechtstreeks door aan de pastoor. De pastoor betaalt met dat geld het gros van de wisselende uitgaven van de kerkfabriek.

In de regel hebben de kerkmeesters op de dag dat zij rekenschap afleggen over hun beheer nog niet alle inkomsten die zij moeten innen, daadwerkelijk geïnd³⁴. Dat verklaart waarom zij het saldo van hun rekening niet op de dag dat zij hun rekening voorstellen, al kunnen doorgeven. Door de band gebeurt dat in verschillende schijven, waarvan de laatste soms pas tien jaar na hun ambtsjaar voldaan wordt. Het overzicht van de afbetalingen van hun saldo wordt de narekening van de kerkmeesters genoemd. De narekeningen worden nadat de laatste schijf voldaan is, voor kwijting getekend door de pastoor en de schout.

Jaar	Kerkmeester	Inkomsten	Uitgaven	Saldo
1739	Peter Deckers	306 – 15 – 1	78 – 19 – 1	227 – 16 – 0
1740	Petrus Bamps	353 – 16 – 0	84 – 16 – 2	268 – 19 – 2
1741	Willem Haijen	267 – 4 – 2	85 – 16 – 0	181 – 8 – 2
1742	Antoin Martens	272 – 16 – 1	67 – 10 – 0	205 – 6 – 1
1743	Willem Ridders	249 – 5 – 3	56 – 2 – 1	193 – 3 – 2
1744	Arnol Poelmans	232 – 18 – 2	68 – 5 – 2	175 – 8 – 2
1745	Willem Gilis	255 – 9 – 1	71 – 13 – 2	183 – 15 – 3

³⁴ Laattijdige betalingen van bijdragen in de gemeentelijke belastingen en van renten of pachten die men aan de kerkfabriek of armentafel in het eigen dorp verschuldigd is, worden vaak vastgesteld. Het landbouwbedrijf, dat voor de meeste huishoudens op het achttiende-eeuwse platteland het bestaan verzekerde, leverde weinig zekerheid op. Een tegenslag bij de oogst – als er bijvoorbeeld kort voor de oogst nog een onweer gewoed had of als hagel het graan neergeslagen had – of in de stal – als een dier dat klaar was voor de verkoop ziek werd en stierf – kon voor gevolg hebben dat er dat jaar in het huishouden geen of te weinig geld was, en dat bepaalde rekeningen niet konden betaald worden. Blijkbaar hadden de inners van de gemeentelijke belastingen of de kerkmeesters en armenmeesters die geld voor de kerkfabriek of de armentafel moesten innen, niet de gewoonte de schuldenaars in de eigen gemeente het mes op de keel te zetten.

1746	Laurens Meugens	348 – 16 – 1	63 – 4 – 2	285 – 11 – 3
1747	Christoffel Buntinx	344 – 12 – 2	65 – 14 – 0	278 – 18 – 1
1748	Willem Nicolai	306 – 19 – 0	65 – 2 – 0	241 – 17 – 0
1749	Laurentius Dullars	334 – 8 – 1	72 – 7 – 3	262 – 0 – 2
1750	Ernest Peters	302 – 4 – 1	68 – 19 – 2	233 – 4 – 3
1751	Nicolaes Houbrechts	321 – 14 – 0	59 – 15 – 2	261 – 18 – 2
1752	Jan Vanoirbeek	284 – 4 – 3	63 – 13 – 2	220 – 11 – 1
1753	Thomas Pexstarts	234 – 9 – 1	66 – 8 – 0	168 – 1 – 1
1754	Laurens Jammers	320 – 8 – 2	63 – 9 – 3	256 – 18 – 3
1755	Christiaen Driesmans	252 – 10 – 3	63 – 18 – 3	188 – 8 – 2
1756	Francis Moors	332 – 9 – 3	53 – 19 – 0	278 – 10 – 3
1757	Jan Spelemans	354 – 6 – 2	65 – 7 – 2	288 – 9 – 0
1758	Joannes Gos	292 – 8 – 1	59 – 8 – 0	233 – 0 – 1
1759	Jan Simons	332 – 6 – 3	61 – 12 – 3	270 – 14 – 0
1760	Francis Rouchart	349 – 3 – 0		
1761	Francis Rouchart	354 – 1 – 2	53 – 12 – 1	300 – 9 – 1
1762	Francis Rouchart	309 – 18 – 3	56 – 7 – 2	253 – 11 – 1
1763	kapelaan G. Simons	286 – 7 – 2	60 – 18 – 3	225 – 8 – 3
1764	kapelaan G. Simons	316 – 14 – 1	55 – 14 – 2	260 – 19 – 3
1765	Arnold Simons	307 – 9 – 2	58 – 18 – 3	248 – 10 – 3

1766	Arnold Simons	312 – 12 – 1	55 – 12 – 1	257 – 0 – 0
1767	Arnold Simons	296 – 9 – 3	30 – 11 – 0	265 – 18 – 3
1768	Petrus Coemans	278 – 19 – 3	43 – 17 – 2	235 – 2 – 1
1769	Petrus Coemans	260 – 16 – 2	39 – 13 – 0	221 – 3 – 2
1770	Petrus Coemans	405 – 1 – 2	37 – 17 – 2	367 – 4 – 0
1771	Petrus Coemans	350 – 5 – 3	37 – 17 – 2	312 – 8 – 1
1772	Petrus Coemans	328 – 10 – 0	40 – 15 – 1	287 – 14 – 3
1773	Petrus Coemans	328 – 10 – 0	35 – 10 – 0	293 – 0 – 0

3.1.5. *Het nazicht van de rekeningen*

Na verloop van hun ambtsjaar leggen de achttiende-eeuwse kerkmeesters van Zepperen rekenschap af over hun beheer. Op één uitzondering na doen zij dat in het vierde jaar na het jaar waarop hun beheer betrekking heeft. De kerkmeester voor 1740 bijvoorbeeld oefent zijn ambt eigenlijk uit in 1741, int de inkomsten voor het jaar 1740, en legt op 9 februari 1744 rekenschap af over zijn beheer.

Zij doen dat door een overzicht voor te leggen van de inkomsten die zij moeten innen en van de uitgaven die zij gedaan hebben. Hun goedgekeurde rekening wordt in het rekeningenregister ingeschreven en door hen ondertekend. Vervolgens wordt zij voor kwijting ondertekend door de pastoor, de schout, de voorgaande kerkmeester, de opvolger van de kerkmeester die rekenschap aflegt, en eventueel ook door de kerkmeester die dat jaar het ambt vervult. Hoewel de rekeningen van de kerkmeesters in de regel eindigen met de formule *Aldus gereeckent ende gesloten op desen [datum] naer voorgedaene publicatien in de kercke ter overstaen van een idereen willende compareren*, blijkt uit de handtekeningen onder de rekeningen geen bredere betrokkenheid bij het nazicht van de rekeningen.

Op het moment dat een kerkmeester rekenschap aflegt, heeft hij eigenlijk nog niet alle inkomsten uit zijn ambtsjaar daadwerkelijk weten te innen. Daarom wordt op het einde van iedere rekening van een kerkmeester vastgesteld welk bedrag hij nog aan de kerk verschuldigd is. In de loop van de volgende jaren stellen zij het ontbrekende geld in schijven aan de pastoor

ter hand of leggen het in de geldkist van de kerkfabriek. De aantekeningen daarover en een verklaring over de uiteindelijke volstorting worden in het rekeningenregister ingeschreven, na de eerste rekening van die kerkmeester. Dat wordt de narekening genoemd. Die wordt ondertekend door de kerkmeester die rekenschap aflegt, door de pastoor en door de schout.

De kerkmeesters waarvan wij weten wanneer zij hun narekening aangezuiverd hebben, laten gemiddeld negen jaren verstrijken tussen het jaar waarvoor zij kerkmeester zijn en het jaar waarin zij hun narekening voor nazicht voorleggen. Willem Nicolai, die kerkmeester is voor 1748, spant de kroon. Hij doet er 21 jaren over³⁵.

Kerkmeester	Ambtsjaar	Datum rekening	Datum voldoen narekening
Arnol Van de Putte	1738		
Peter Deckers	1739	3 maart 1743	17 december 1752
Peter Bamps	1740	9 februari 1744	13 februari 1746
Willem Hayen	1741	31 januari 1745	10 januari 1750
Antoin Martens	1742	13 februari 1746	26 januari 1749
Guilliam Ridders	1743	29 januari 1747	26 januari 1749
Arnol Poelmans	1744	28 januari 1748	1 januari 1750
Wilhem Gilis	1745	26 januari 1749	4 maart 1751
Laurens Meugens	1746	1 februari 1750	1 februari 1756

³⁵ Willem Nicolai legt zijn rekening voor in 1752. Er wordt vastgesteld dat hij 241 gulden en 17 stuivers in de kerkkas moet storten. Eind 1758 heeft hij daarvan 125 gulden en 15 stuivers voldaan. Van dan af, tot in 1769, doen anderen in zijn naam betalingen om geleidelijk aan te zuiveren wat hij aan de kerkfabriek schuldig blijft. Het is onduidelijk of Nicolai ondertussen overleden was. Zijn naam wordt alleszins niet vermeld in het begraafregister van Zepperen in de jaren 1758-1769. Mogelijk was hij tengevolge van een ziekte of een ongeval niet meer in staat zijn zaken zelf te beheren.

Christoffel Buntinx	1747	31 januari 1751	22 januari 1757
Willem Nicolai	1748	30 januari 1752	3 april 1769
Laurentius Dullars	1749	28 januari 1753	27 januari 1760
Ernest Peters	1750	10 februari 1754	27 januari 1760
Nicolaus Houbrechts	1751	26 januari 1755	27 januari 1760
Jan Vanoirbeek	1752	1 februari 1756	30 april 1762
Thomas Pexstarts	1753	30 januari 1757	30 april 1762
Laurens Jammers	1754	27 januari 1758	30 april 1762
Christiaen Driesmans	1755	28 januari 1759	30 april 1762
Francis Moors	1756	27 januari 1760	29 januari 1764
Jan Spelmans	1757	1 februari 1761	5 april 1769
Joannes Gos	1758		29 mei 1767
Jan Simons	1759	30 januari 1763	
Franciscus Rouchart	1760		
Franciscus Rouchart	1761		
Franciscus Rouchart	1762	27 januari 1765	21 maart 1772
Kapelaan G. Simons	1763		
Kapelaan G. Simons	1764		
Arnoldus Simons	1765	29 januari 1769	

Arnoldus Simons	1766		
Arnoldus Simons	1767		
Petrus Coemans	1768		
Petrus Coemans	1769		
Petrus Coemans	1770		
Petrus Coemans	1771		
Petrus Coemans	1772		
Petrus Coemans	1773		

Een rekening van de kerkmeester

De eerste volledige rekening in het register van de kerkfabriek is die van Peter Deckers, die kerkmeester was voor het jaar 1739. Deckers legt op 3 maart 1743 rekenschap af van zijn beheer. 3 maart 1743 is de eerste zondag van de vasten. De zondag daarvoor was in de kerk aangekondigd dat de kerkmeester zijn rekening zou voorleggen, en dat *ider der gemeijntenaren willende comparereren* daar bij mocht zijn. Na afloop wordt het proces-verbaal van het nazicht van zijn rekening ondertekend door de pastoor, door schout P.E. Van Hamont, door Peter Deckers zelf en door de voorgaande kerkmeester Arnol Van den Putte. Daar blijkt dat zowel Deckers als Van den Putte niet kunnen schrijven. Zij handtekenen met een kruisje.

De rekening van Peter Deckers, die opgesteld werd door pastoor Vanhoren, begint met de vaststelling dat de effractie van het koren voor het jaar 1739 vastgesteld is op 1 gulden en 17 stuivers per vat. Dat betekent dat de officiële marktprijs van het koren dat jaar 1 gulden en 17 stuivers bedraagt en dat betalingen die in de rekening in natura, in koren, worden uitgedrukt, voor dat jaar aan dat tarief naar geld omgerekend moeten worden.

Dan volgt het overzicht van de inkomsten van de kerkmeester. Daarbij wordt eerst onderscheid gemaakt tussen de inkomsten *buiten register* en de inkomsten *volgens register*. De eerste categorie heeft voor het jaar 1739 betrekking op drie betalingen aan de kerkmeester. Dat is in de eerste plaats de pacht van 2 gulden die Petrus Coemans betaalt om *het thindeken*

aan het Biltien te mogen innen. Voorts is er de inhoud van *den offerstock* die 's maandags na Drieuldigheidszondag wordt geledigd en die 23 gulden en 5 stuivers bevat. Tenslotte behoort dat jaar de opbrengst van de kazen die aan de kerk geofferd waren en die dat jaar aan 1 stuiver per stuk verkocht waren aan Geert Raemaeckers, tot de inkomsten *buiten register*. Het gaat dat jaar om veertien kazen, die samen 14 stuivers opbrengen. De totale inkomsten *buiten register* bedragen 25 gulden en 19 stuivers.

De inkomsten *volgens register* zijn verdeeld over verschillende posten: de geldrenten, de landpacht in koren, de erfpacht in koren en de erfpacht in raapzaad.

De geldrenten zijn jaarlijkse inkomsten die in geld uitgedrukt en betaald worden. In totaal registreert de kerkmeester de betaling van vijftig verschillende renten. Een groot aantal renten zijn uitgedrukt in middeleeuwse munten – denieren, *alde grooten*, *alde swerten* en *lutsen* – die in de achttiende eeuw niet meer gebruikt worden. Zij worden betaald in munten die in de achttiende eeuw gangbaar zijn³⁶. Wellicht zijn dat renten die de kerk van Zepperen al van in de middeleeuwen bezit. De renten die in guldens, stuivers en oorden uitgedrukt worden zijn wellicht van latere oorsprong. De meeste renten worden door particulieren betaald, maar ook *het convent alhier*³⁷, de infirmerie van het begijnhof in Sint-Truiden, en de gemeente Zepperen zijn renten verschuldigd aan de kerkfabriek. Van sommige renten weet de kerkmeester te melden dat het om betalingen van jaargetijden gaat maar voor de meeste renten vermeldt hij enkel wie ze betaald heeft. Samen brengen de geldrenten dat jaar 68 gulden, 3 stuivers en 3 oorden op. Volledigheidshalve meldt de samensteller van de rekening dat *de twee guldens van Borchloon* dat jaar *onbetaelt* bleven.

Dan volgt de ontvangst van landpachten in koren. Twaalf pachters betalen samen 51 vaten koren. Omgerekend in geld aan de effractie van 1 gulden en 17 stuivers het vat, betekent dat 94 gulden en 7 stuivers.

De erfpachten in koren zijn ook in koren uitgedrukt. Door het bedrag van een erfpacht niet in geld maar in natura uit te drukken, maakt men hem waardevast. Het bedrag dat betaald moet worden volgt de stijging of daling van de prijs van het koren, en dus van de levensduurte. Drieëndertig erfpachten brengen samen 63 vaten, 3 koppen en 3 molsters op. Omgerekend volgens de effractie betekent dat 118 gulden, 5 stuivers en 2 oord.

In totaal heeft Peter Beckers 306 gulden, 15 stuivers en 1 oord geïnd voor de kerkfabriek.

³⁶ Een denier, een *luts* of een *alde swerte* werden in Zepperen in de achttiende eeuw betaald met 1 oord, een *alde groot* met 2 stuivers.

³⁷ Bedoeld wordt het Bogaardenklooster in Zepperen.

Tot slot moet de kerkmeester acht renten in raapzaad innen. Een aantekening in de rekening meldt dat het raapzaad in feite betaald wordt met kempzaad. In totaal brengen de acht kempzaadrenten 7 vaten kempzaad op. Het kempzaad wordt geperst en de olie die daarvan voortkomt wordt gebruikt om de godslamp te laten branden.

Inkomsten in geld:

<i>Buijten register</i>	25 – 19 – 0
Geldrenten	68 – 3 – 3
Landpachten in koren	94 – 7 – 0
Erfpachten in koren	118 – 5 – 2
Totaal	306 – 15 – 1

De uitgaven van de kerkmeester worden niet in categorieën ingedeeld, maar zij worden één voor één gedetailleerd verantwoord. Petrus Beckers brengt de volgende uitgaven in rekening:

Aan de kapelaan om het lijnwaad te wassen en het tin en koperwerk te schuren:

8 – 0 – 0

Aan de klokkenluiders:

13 – 0 – 0

Aan *den duijvel* die de orde handhaafde in de processie ter ere van Sint-Genoveva:

0 – 10 – 0

Aan de drager van *de witte vaene*:

1 – 15 – 0

Voor koeken en appels die op Palmzondag aan de schoolkinderen werden gegeven:

1 – 10 – 0

Voor *meijen*³⁸ in de kerk:

5 – 10 – 0

Voor kaarsen:

2 – 10 – 0

³⁸ Bloemstukken.

Aan de paters capucijnen die op Passiezondag komen preken, het equivalent van vier vaten koren:	5 – 4 – 0
Aan de kapelaan 6 vaten koren voor het jaar 1741, toen de effractie 1 gulden en 6 stuivers per vat bedroeg:	8 – 2 – 2
Aan de kapelaan voor <i>het stellen der horologie</i> :	5 – 0 – 0
Aan de kapelaan voor <i>bessemgelt</i> , wellicht voor het borstelen van de kerk:	1 – 0 – 0
Aan de pastoor voor renten:	7 – 2 – 3
Voor een schrijfboekje:	0 – 5 – 0
Aan de pastoor voor <i>confectie deser reeckeninge</i> :	4 – 0 – 0
Aan de kerkmeester, voor verteer <i>op den dagh deser reeckeninge</i> :	2 – 0 – 0
Aan de kerkmombers voor gagie:	8 – 0 – 0
Voor een half aam bier voor de <i>jongmans</i> op processiedag:	4 – 0 – 0
Aan de orgelist van Kortenbos en de vaandragers die de processie naar Kortenbos ³⁹ begeleidden:	1 – 10 – 0
Het geheel van de uitgaven van de kerkmeester bedraagt 78 gulden, 19 stuivers en 1 oord.	
Uit deze rekening blijkt dat de kerkmeester voor 1739 een overschot heeft van 227 gulden en 16 stuivers. Op de dag van de controle van zijn rekening legt hij daarvan 143 gulden in handen van de pastoor, die dat geld vervolgens samen met de schout in de <i>kerckecompe</i> legt. Op 9 februari 1744 doet Beckers nog twee betalingen voor de kerkfabriek, ten belope van 6 gulden, 16 stuivers en 2 oord, en hij stelt die dag 56 gulden en 10 stuivers aan de pastoor ter hand, die dat geld ook in de kerkkist deponeert. Beckers is de kerkfabriek dan nog 21 gulden, 9 stuivers en 2 oorden verschuldigd. Die geeft hij op 17 december 1752 aan de pastoor.	

3.2. De rekeningen van de pastoors

Pastoor Vanhoren registreert van 1743 tot 1753 jaarlijks de rekeningen van hetgeen hij voor de kerk int en uitgeeft. Zijn rekeningen slaan op de periode van eind januari of begin februari van

³⁹ Een Mariabedevaartsoord in Kozen, een buurdorp van Zepperen.

het ene jaar, tot dezelfde periode van het volgende jaar. Zijn opvolger, pastoor Stell, legt niet meer jaarlijks rekenschap af. Begin 1761 maakt hij een rekening voor de periode 1754-1760 en later begint hij een overzicht van zijn uitgaven voor de periode vanaf 1 februari 1761, maar dat overzicht werkt hij niet af.

3.2.1. *Inkomsten*

Nadat de kerkmeester rekenschap afgelegd heeft over het innen van de vaste inkomsten en het betalen van de vaste uitgaven van de kerkfabriek, draagt hij het saldo van zijn rekening over aan de pastoor. Soms geeft hij dat bedrag rechtstreeks aan de pastoor, andere keren wordt het geld dat de kerkmeester over heeft in de *kompe* gelegd. Dat saldo van de rekening van de kerkmeester is de voornaamste inkomstenpost in de rekeningen van de pastoors. De tweede inkomstenpost in de rekeningen van pastoor Vanhoren is het saldo van het vorige jaar. Op tien jaren is dat saldo acht keer positief en twee keer negatief.

Het Maastrichtse Sint-Servaaskapittel staat in Zepperen in voor het onderhoud van het hoogkoor van de kerk. Als het kapittel daar werken aan laat uitvoeren, gebeurt het wel eens dat de aannemer van het kapittel voor een klein bedrag materiaal van de kerkfabriek overneemt. In 1744 rekent de kerkfabriek daarvoor 5 gulden, 11 stuivers en 2 oorden aan en in 1745 1 gulden, 5 stuivers en 3 oorden.

Voor het overige int de pastoor kleine inkomsten, die vergelijkbaar zijn met de occasionele inkomsten van de kerkmeester. Zij komen voort van de offerblokken, van de verkoop van aan de kerk geofferde schaapsvellen, kazen, garen en vlas, van de verkoop van de was van kaarsenstompen, van bloemstukken en van het fruit op het kerkhof.

Als de achttiende-eeuwse pastoors van Zepperen de offerblok in hun kerk leegmaakten, dan werden zij wel eens met een probleem geconfronteerd dat de mensen die vandaag het offergeld in de kerken ophalen niet vreemd in de oren zal klinken. Niet alle geofferde penningen waren courante geldstukken.

In dat geval deed men in de omgeving van Sint-Truiden in het midden van de achttiende eeuw beroep op *monsieur Stambeij*. Zijn hoofdbezigheid was het verzekeren van het postverkeer tussen Antwerpen en Sint-Truiden, maar hij was ook actief als geldwisselaar.

In zijn rekening voor het jaar 1745 noteert de pastoor *Den 4 september 1745 aen monsieur Stambeij, bode op Antwerpen, gewisselt de Brabantse stuijvers en negen oortstukken die in*

den offer op H. Drijvuldigheijtdagh gereserveert waeren, om te sien wat goet was, en heeft daervoor gegeven vijf schellingen. De schelling is een vrij groot zilverstuk, waarvan de waarde destijds 10 stuivers bedroeg. Uiteindelijk kon de pastoor dus voor dat jaar voor het hem onbekende kleingeld in de offerblok nog 2 gulden en 10 stuivers inschrijven aan de inkomstenkant van zijn jaarrekening.

3.2.2. Uitgaven

De uitgaven van de pastoors kunnen in twee categorieën verdeeld worden. Enerzijds zijn er uitgaven voor wat we verbruiksgoederen kunnen noemen: hosties, wierook, kaarsen, lijnwaad, de jaarlijkse traktatie voor de zangers en het honorarium van de paters die de passie komen prediken⁴⁰. Anderzijds zijn er uitgaven voor grote en kleine investeringen. Deze categorie bestaat uit kosten voor het onderhoud van het kerkgebouw en voor aanschaf en onderhoud van liturgisch vaatwerk, andere liturgische voorwerpen, beelden en meubels voor de kerk. Onderhoudswerken aan de kerk nemen jaarlijks een grote hap uit het budget. De bedragen variëren van enkele tientallen tot enkele honderden guldens per jaar.

Bij wijze van voorbeeld halen we enkele investeringen aan uit de rekeningen van pastoor Vanhoren. In 1743 koopt de pastoor een nieuwe monstrans voor 213 gulden en 10 stuivers en ampullen met een bijhorend tinnen bord voor 2 gulden en 5 stuivers. Herstellingen aan een lamp, aan kandelaars en flambouwen kosten dat jaar 1 gulden en 5 stuivers en de kosten voor een nieuw wit vaandel bedragen in 1743 107 gulden, 6 stuivers en 1 oord. Voor het schilderen van het beeld van de heilige Genoveva en het monteren van een engeltje en een duiveltje op het beeld, betaalt hij 8 gulden en 10 stuivers. Voor het reinigen van schilderijen betaalt de pastoor in 1744 22 gulden en 5 stuivers. In 1749 besteedt de pastoor 22 gulden en 15 stuivers aan nieuwe liturgische gewaden. In 1750 koopt hij voor 4 gulden drie houten engelenhoofden en zes doodshoofden. Een nieuwe kandelaar voor de Genovevakapel kost in 1750 10 gulden en 5 stuivers. Het schilderen van een antependium kost in 1751 7 gulden.

Een nieuw slot en een nieuwe sleutel voor de offerkast voor vlas kosten in 1743 1 gulden. Is het dat geofferde vlas dat muizen aantrekt? In 1745 besteedt de pastoor 1 gulden aan een muizenval en timmerwerk.

In 1744 betaalt de pastoor 3 gulden en 5 stuivers voor een nieuw register. In 1744 betaalt hij 8 gulden aan de secretaris van de schepenbank, die voor hem uitgezocht heeft wie de actuele debiteurs van de kerkrenten en kerkpachten zijn, en wie de nieuwe bezitters zijn van de percelen

⁴⁰ Het was gebruikelijk dat paters die in een parochie kwamen prediken een huis-aan-huiscollecte deden in die parochie. Die collecte had uiteraard geen gevolgen voor de kerkfinanciën en wordt dan ook niet in de kerkrekeningen vermeld.

die aan de kerklanden grenzen. In 1748 betaalt de pastoor 4 gulden, 19 stuivers en 2 oorden verhefgeld om akten te laten registreren door de plaatselijke schepenbank. In 1747 betaalt hij 2 gulden en 10 stuivers voor een nieuw register om de dopen, huwelijken en begrafenis in te schrijven.

In 1746 betaalt de pastoor 10 stuivers voor een jonge appelboom die hij op het kerkhof laat planten. In 1751 betaalt hij 1 gulden voor twee jonge perenbomen.

De uitgaven die pastoor Stell voor de kerkfabriek doet zijn van dezelfde aard als die van pastoor Vanhoren. Grote uitgaven hebben steeds te maken met werken aan de kerk of met de aankoop van nieuwe renten.

3.2.3. *Saldo*

Ten tijde van pastoor Vanhoren geeft het saldo van zijn rekeningen eigenlijk aan hoeveel er aan het einde van een jaar nog in de kas van de kerkfabriek overblijft. Op twee jaren na, toen de pastoor zijn rekening met een klein negatief saldo afsloot, laten de opeenvolgende positieve saldi het beeld zien van een kerkfabriek die het in financieel opzicht goed doet. Zeker als je er rekening mee houdt dat er regelmatig grote bedragen geïnvesteerd worden in onderhouds- en herstellingswerken aan de kerk⁴¹ en in nieuwe ornamenten en liturgisch vaatwerk, geven de saldi van de rekening van pastoor Vanhoren aan dat de kerk van Zepperen er in zijn tijd op financieel vlak goed voorstond.

De rekening van pastoor Stell van 1 februari 1761 toont een positief saldo van 144 gulden, 6 stuivers en 2 oorden, wat van dezelfde orde van grootte is als de saldi ten tijde van pastoor Vanhoren. Na 1 februari 1761 legt pastoor Stell geen rekening meer voor. Hij houdt vanaf die datum tot 2 januari 1781 wel een overzicht bij van de inkomsten die hij int en de uitgaven die hij verricht voor rekening van de kerkfabriek⁴². Daaruit blijkt dat zijn rekening op dat moment een positief saldo vertoont van maar liefst 843 gulden, 16 stuivers en 3 oorden.

⁴¹ De kerkfabriek neemt het gros van de uitgaven voor onderhoud en herstelling van het kerkgebouw voor zijn rekening. Het Maastrichtse Sint-Servaaskapittel staat in voor het onderhoud van het hoogkoor. Daarvan zijn geen rekeningen bewaard, maar in de rekeningen van de kerkfabriek is te lezen dat het kapittel soms bouwmaterialen koopt van de kerkfabriek.

⁴² De laatste aantekeningen van de hand van pastoor Stell zijn met onvaste hand geschreven. Mogelijk was hij toen al ziek. Pastoor Gerardus Stell overleed op 28 maart 1781. DARIS, J., "Notice sur Zepperen", in *Notices historiques sur les églises du diocèse de Liège*, XIII, Luik, 1887, p. 86.

Rekeningen van pastoor Thomas Vanhoren				
periode	datum van de rekening	inkomsten ⁴³	uitgaven	saldo
1743-1744	9 februari 1744	432 – 11 – 3	372 – 4 – 0	60 – 7 – 3
1744-1745	31 januari 1745	104 – 12 – 3	118 – 9 – 3	- 13 – 17 – 0
1745-1746	13 februari 1746	201 – 11 – 0	223 – 19 – 2	- 22 – 8 – 2
1746-1747	29 januari 1747	243 – 4 – 0	99 – 10 – 1	143 – 13 – 3
1747-1748	28 januari 1748	333 – 19 – 2	82 – 2 – 0	251 – 17 – 2
1748-1749	26 januari 1749	326 – 14 – 1	183 – 3 – 3	143 – 10 – 3
1749-1750	1 februari 1750	409 – 0 – 3	352 – 1 – 0	56 – 19 – 3
1750-1751	31 januari 1751	313 – 4 – 3	85 – 13 – 2	227 – 11 – 1
1751-1752	30 januari 1752	437 – 8 – 3	289 – 18 – 3	147 – 10 – 0
1752-1753	28 januari 1753	223 – 12 – 0	69 – 2 – 3	154 – 9 – 1
Rekeningen van pastoor Stell				
1754-1760	1 februari 1761	1947 – 17 – 0	1803 – 10 – 2	144 – 6 – 2
1761-1781 ⁴⁴		5283 – 16 – 2	4439 – 19 – 3	843 – 16 – 3

⁴³ Pastoor Vanhoren beschouwt het saldo van de vorige rekening als een inkomst in de rekening van het volgende jaar. Het jaarlijks saldo is dus eigenlijk de kastoestand op het moment dat die jaarrekening gesloten wordt.

⁴⁴ Pastoor Stell legt na 1 februari 1761 geen rekening meer voor. Hij houdt vanaf die datum tot 2 januari 1781 wel een overzicht bij van de inkomsten die hij int en de uitgaven die hij verricht voor rekening van de kerkfabriek. Hoewel dit overzicht geen echte rekening is, geeft het toch aan hoeveel de pastoor op 2 januari 1781 voor de kerk in kas houdt.

Op 30 juni 1743 wordt pastoor Vanhoren verblijd met een schenking van 100 gulden door een weldoener die wel gekend is door de pastoor, maar die verder onbekend wenst te blijven. De schenker voegt wel een voorwaarde bij zijn gul gebaar: het geld moet gebruikt worden voor een nieuw wit vaandel voor de broederschap van het heilige rozenkrans, en een eventueel overschot moet gebruikt worden voor de financiering van een nieuw baldakijn of van een nieuwe monstrans. De pastoor noteert in het rekeningenregister:

“Den 30 junij 1743 van eenen onbekenden vrindt voor eene liberale gifte voor onse kercke ontfangen hondert guldens Brabants eens, om te maecken eene nieuwe witte vaene ter eeren het broederschap van den Roosencrans, zijnde den overschot voor de kercke tot hulpe van eene nieuwe baldachine oft remonstrantie ter eeren het Alderheijligste Sacrament des autuers door den gever gedestineert volgens den wille oft discretie des heere pastoirs, aen wie den gever en sijne intentie bekend is.”

Vier maanden later, op 18 oktober, is kapelaan Recoven in Luik, waar hij voor 35 gulden en 15 stuivers *ses ellen en half schoonen witten damast de Lion* koopt om daarmee het nieuwe vaandel te laten maken.

Weer een maand later, op 10 november, is Jan Demarrey in Zepperen om het damast op maat te snijden en het door zijn zoon naar Sint-Truiden te laten dragen, om het vaandel daar af te werken. Die dag gaat het echter mis:

“Den 10 november 1743 heeft Jan Demarrije, cleermaecker van Sintruijden, de witte vaene hier comen snijden, en deselve gesneden sijnde, naer Sintruijden medegedragen. Maer met ongeluck heeft sijnen sone den damast in de marrasse laeten vallen en heeft in stilten, sonder hetselven te kennen te geven, mejnen uijt te wasschen, hetwelck (daervan geen kennisse hebbende) hem misluckt is, want niet alleen den damast sijne coleure verloren hebbende ende geel geworden sijnde, soo is het een stuck, dat hij gewasschen hadde, merckelijck corter geworden als het ander, ende het 2den stuck is oock seer bepleckt gevonden. Soo is desen damast ongebruijckbaer gevonden om de nieuwe witte vaene te maecken, tot welcke te maecken de almoesse gegeven is, gelijk in den ontfanck deser reeckeninge is blijckende, ende vervolgens om geens te verlisen, soo moeten de stucken root geverreft worden, hopende dat deselve alsdan sullen kunnen dienen tot eene nieuwe baldackine, gelijk dernaer sal van denselven gedoceert worden. Is oock te noteren dat Jan Demarrije voorschreven geens te verlisen heeft, als sijnde eenen armen cleermaecker met een huijs vol kinderen, waerom dit ongeluck door hem niet en kan gerepareert worden.”

In december bestelt de pastoor in Luik zes en een kwart el van hetzelfde damast, dat op 30 december door de bode op Luik in Zepperen geleverd wordt, samen met *vijf ellen groote geele gautcoleure zije franjen* om de bovenzijde van het vaandel af te werken, *negen ellen en*

half clijne geele zije gautcoleure franjen om het vaandel rondom af te werken, en *quespels met zije corden* om onder het vaandel te hangen. Al dat materiaal kost, levering inbegrepen, 54 gulden, 15 stuivers en 1 oord. Een schilder brengt 16 gulden in rekening voor het maken van een schilderwerk dat midden op het nieuwe vaandel gemonteerd moet worden.

Op 24 en 25 februari 1744 maken Jan Demarrey en Elisabeth Vanstralen het begeerde vaandel. Deze keer nemen zij geen risico meer en verrichtten het naaiwerk in Zepperen. Garen en zijden draad voor het naaiwerk kost nog 2 gulden en 10 stuivers. Een stok met twee vergulde bollen op de uiteinden, waaraan het vaandel hangt, kost 3 gulden en 1 stuiver.

Het vervuilde damast wordt ondertussen in Antwerpen zuiver gemaakt en rood geverfd, zodat het later kan dienen *tot eene nieuwe baldachine oft iedt anders*. Daarvoor betaalt de pastoor 3 gulden en 15 stuivers.

3.2.4. Het nazicht van de rekeningen

Pastoor Vanhoren legt van 1744 tot 1753 jaarlijks rekenschap af van het gebruik van het geld dat hem door de kerkmeesters ter hand gesteld was of dat hij zelf geïnd had uit de offergaven. Zijn rekeningen bestaan aan de inkomstenkant uit de opgave van het saldo van zijn rekening van het vorige jaar, de opgave van de bedragen die hem dat jaar door de kerkmeesters ter beschikking waren gesteld, en een overzicht van de offergaven. Aan de uitgavenkant bestaan zij uit een opsomming van zijn uitgaven voor rekening van de kerkfabriek.

De pastoor ondertekent zijn rekeningen, en voorts worden zij voor kwijting ondertekend door de schout en enkele kerkmeesters.

Pastoor Schell stapt af van de jaarlijkse rekeningen. Op 1 februari 1761 legt hij rekenschap af over zijn inkomsten en uitgaven in de periode 1754-1760. Hij laat die rekening voor kwijting door de schout ondertekenen. Na 1 februari 1781 legt hij geen rekenschap meer af. Hij houdt in het rekeningenregister van de kerkfabriek wel een overzicht bij van de inkomsten die hij voor de kerkfabriek int en van de uitgaven die hij voor rekening van de kerkfabriek verricht.

Een rekening van de pastoor

Op zondag 9 februari 1744, toen ook Petrus Bamps, de kerkmeester voor 1740 zijn rekening voorlegde, legde pastoor Vanhoren rekenschap af over zijn beheer van het kerkgeld voor de periode vanaf 3 maart 1743. Het overzicht van zijn ontvangsten is chronologisch opgesteld.

De pastoor begint het overzicht van de inkomsten voor de kerk met het overschot van de rekening die hij op 3 maart 1743 voorstelde. Dat overschot bedraagt 47 – 4 – 3

Voorts inde hij voor de kerkfabriek de volgende bedragen:

19 april 1743: verkoop van eenentwintig pond was, overschot van kaarsen: 18 – 18 – 0

1 mei 1743: verkoop van de in de kerk geofferde schaapsvellen: 1 – 15 – 0

5 juni 1743: lediging van de offerstok na de uitstalling van het beeld van Sint-Genoveva:

0 – 9 – 0

24 juni 1743: verkoop van de in de kerk geofferde vellen en van het vlas: 1 – 10 – 0

24 juni 1743: verkoop van bloemstukken: 1 – 10 – 0

30 juni 1743: een schenking van *eenen onbekenden vrindt*, om een nieuw vaan te maken voor de broederschap van de heilige rozenkrans: 100 – 0 – 0

4 augustus 1743: lediging van de offerstok: 32 – 15 – 0

3 september 1743: verkoop van geofferd vlas, garen en schaapsvellen: 0 – 12 – 3

3 september 1743: verkoop van de peren op het kerkhof: 0 – 5 – 0

7 februari 1744: uit de *kerkkompe* gehaald om een monstrans te kopen: 227 – 12 – 1

Totaal van de inkomsten: 432 – 11 – 3

Aan de uitgavenkant noteert de pastoor het volgende:

Paasavond: om het chrisma te halen in Sint-Truiden: 0 – 15 – 0

19 april 1743: voor kaarsen en herstellingen van flambouwen: 18 – 18 – 0

9 mei 1743: voor een slot en sleutel voor de kist waarin het geofferde vlas bewaard wordt:

	1 – 0 – 0
15 mei 1743: om <i>den engel ende den duijvel</i> vast te maken aan het beeld van Sint-Genoveva:	1 – 0 – 0
5 juni 1743: om het beeld van Sint-Genoveva uit Sint-Truiden naar Zepperen te halen:	
	0 – 10 – 0
5 juni 1743: voor twee borstels:	1 – 11 – 2
19 juni 1743: voor het schilderen van het beeld van Sint-Genoveva:	7 – 0 – 0
21 juni 1743: voor zeshonderd kleine en vierhonderd grote hosties:	1 – 15 – 0
6 juli 1743: voor twee vrachten kalk:	3 – 0 – 0
8 augustus 1743: voor het herstellen van lampen en lantaarns:	1 – 5 – 0
7 september 1743: voor nieuwe ampullen:	2 – 5 – 0
18 oktober 1743: voor wit damast om een vaan te maken:	37 – 0 – 0
8 december 1743: voor duizend kleine en vijfhonderd grote hosties:	2 – 10 – 0
20 en 23 december 1743: voor nieuw wit damast, nadat het eerste verloren gegaan was, zijden linten en koorden ⁴⁵ :	54 – 16 – 1
22 december 1743: voor het maken van een schilderij op het nieuwe vaan:	16 – 0 – 0
16 januari 1744: voor het herstellen en herloden van vensters:	9 – 8 – 1
8 februari 1744: voor een nieuwe monstrans:	213 – 10 – 0
Totaal van de uitgaven:	372 – 4 – 0

⁴⁵ Het is opmerkelijk dat de pastoor de kosten voor de aankoop van het eerste, verloren gegane damast, niet in de rekening opneemt. Wellicht heeft hij dat voor eigen rekening genomen.

3.3. Andere rekeningen

3.3.1. Rekeningen van het offergeld

Het rekeningenregister van de kerkfabriek bevat zes rekeningen van het offergeld. Zij hebben betrekking op de jaren 1769-1774. Het offergeld wordt telkens door de pastoor geteld op maandag na Drievuldigheidszondag.

In 1769 treft hij 93 gulden en 9 stuivers in de offerblok aan. Daarvan betaalt hij volgens vaste tarieven 14 gulden aan de reliekdragers, 4 gulden aan de kerkmeester, 1 gulden aan de klokkenluiders, 1 gulden aan de vaandeldragers en 2 gulden aan de zangers. Van het bedrag dat dan overblijft, komt een derdedeel aan de pastoor toe. Dat jaar blijft er 71 gulden en 9 stuivers over, wat betekent dat 23 gulden, 16 stuivers en 1 oord voor de pastoor is. Van wat er dan overblijft betaalt hij nog 13 gulden aan de klokkenluiders en 2 gulden en 10 stuivers aan de vaandeldragers, en hij besteedt 8 gulden aan de was en de schoonmaak voor de kerk. Het saldo, 24 gulden, 2 stuivers en 3 oorden stort hij in de *kompe*.

De volgende jaren wordt het offergeld over precies dezelfde uitgavenposten verdeeld:

Jaar	1769	1770	1771	1772	1773	1774
Inhoud van de offerblok	93 – 9 – 0	102 – 16 – 0	82 – 7 – 3	97 – 9 – 0	99 – 16 – 0	84 – 15 – 0
Uitgaven:						
Reliekdragers	14 – 0 – 0	14 – 0 – 0	14 – 0 – 0	14 – 0 – 0	14 – 0 – 0	14 – 0 – 0
Kerkmeester	4 – 0 – 0	4 – 0 – 0	4 – 0 – 0	4 – 0 – 0	4 – 0 – 0	4 – 0 – 0
Klokkenluiders	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0
Vaandeldragers	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0	1 – 0 – 0
Zangers	2 – 0 – 0	2 – 0 – 0	2 – 0 – 0	2 – 0 – 0	2 – 0 – 0	2 – 0 – 0

Aandeel van de pastoor	23 – 16 – 1	26 – 18 – 2	20 – 2 – 2	25 – 0 – 0	25 – 18 – 2	20 – 18 – 1
Was en schoonmaak	8 – 0 – 0	8 – 0 – 0	8 – 0 – 0	8 – 0 – 0	8 – 0 – 0	8 – 0 – 0
Klokkenluiders	13 – 0 – 0	13 – 0 – 0	13 – 0 – 0	13 – 0 – 0	13 – 0 – 0	13 – 0 – 0
Vaandeldragers	2 – 10 – 0	2 – 10 – 0	2 – 10 – 0	2 – 10 – 0	2 – 10 – 0	2 – 10 – 0
Saldo	24 – 2 – 3	30 – 1 – 2	16 – 5 – 1	36 – 19 – 0	28 – 7 – 2	18 – 6 – 3

3.3.2. *De bijzondere rekening van het kompgeld*

De geldkist of *kompe* van de kerkfabriek wordt gevuld met de saldi van de verschillende rekeningen. In oktober 1751 zit er zoveel geld in de kist, dat de pastoor er 527 gulden en 4 stuivers uit kan halen. 101 gulden en 5 stuivers worden uitgeleend aan Arnol Swinnen, de kapitein van Zepperen⁴⁶. Aan secretaris Smets van Zepperen wordt 425 gulden en 19 stuivers uitgeleend. De pastoor leent uit zijn eigen rekening ook nog 74 gulden en 1 stuiver aan de secretaris, zodat het totale bedrag dat de secretaris van de kerk leent precies 500 gulden bedraagt. Beiden beloven dat geld binnen het jaar terug te betalen, of te aanvaarden dat de kapitalen omgezet worden in renten aan 3 gulden en 5 stuivers voor iedere 100 gulden.

Het feit dat het geld dat in de *kompe* gespaard wordt, gebruikt kan worden om het uit te lenen of het in nieuwe renten te investeren, bevestigt het beeld van een kerkfabriek die er in financieel opzicht goed voorstaat.

⁴⁶ De kapitein van een dorp is de man die verantwoordelijk is voor het paraat houden van de dorpsmilitie. Hij moet er over waken dat er in ieder huishouden ten allen tijde iemand beschikbaar is voor inzet in de militie. Die militie heeft anders dan het woord suggereert, geen militaire betekenis. In de achttiende eeuw worden de dorpsmilities wel eens ingezet om in een gecoördineerde actie, samen met de milities van aangrenzende dorpen, wolven of groepen vreemdelingen uit de streek te verjagen. De kapitein mag de militie niet oproepen. Dat is in Zepperen een bevoegdheid van de rijproost en van de schout.

Besluit: theorie en praktijk

Hoe in de achttiende eeuw de kerkmeesters in Zepperen gekozen werden, is uit de bewaarde archieven niet op te maken. Aangenomen mag worden dat, zoals de wetgeving voor dat deel van het bisdom Luik het voorschreef, zowel de pastoor als de parochianen bij de verkiezing een inbreng hadden⁴⁷. De statuten van het aartsdiaconaat Haspengouw uit 1612 schrijven niet voor dat de verkozen kerkmeesters moeten kunnen schrijven, maar wel dat de *voorkeur* gegeven moet worden aan mannen die *geletterd* zijn⁴⁸. Met zeventien kerkmeesters die kunnen schrijven versus zes die melden dat zij dat niet kunnen en drie anderen die om een ongekennde reden hun handtekening niet plaatsen, lijkt men in Zepperen aan die regel te hebben willen voldoen. Van 23 kerkmeesters uit de achttiende eeuw weten we wat zij bijdroegen in de gemeentelijke grondbelastingen. Tien van hen betaalden minder dan wat het gemiddelde familiehoofd destijds in Zepperen betaalde. Het lijkt niet erg waarschijnlijk dat mensen in die situatie het gezag zouden hebben dat nodig is om, zoals de statuten van 1612 voorschrijven, verloren kerkbezittingen te recupereren⁴⁹. Het is natuurlijk ook mogelijk dat er geen bezittingen gerecupereerd moesten worden.

Aangezien de kerkmeesters hun aantekeningen over inkomsten en uitgaven voor de kerkfabriek beginnen vanaf einde januari – begin februari, het moment waarop de kerkmeesters hun rekeningen ter kwijting voorleggen, kan aangenomen worden dat zij ook op dat moment gekozen werden. Als de verkiezing van de nieuwe kerkmeester inderdaad plaats vond op dezelfde dag als die waarop hun voorganger zijn rekening voorlegde, dan kan de aankondiging van de controle van de rekening van de afgaande kerkmeester ook gezien worden als de aankondiging van de verkiezing van de nieuwe kerkmeester, zoals dat voorgeschreven wordt door de statuten. In de rekeningen in Zepperen werd wel niet gespecificeerd of daarbij de klokken geluid werden om ook de vergeetachtige parochianen op te roepen.

Van gekozen kerkmeesters die als puntje bij paaltje komt weigeren hun ambt op te nemen, is in de rekeningen geen sprake⁵⁰. Enerzijds is het zo dat de rekeningen niet de plaats zijn waar zoiets vermeld moet worden⁵¹, maar anderzijds ligt het ook voor de hand dat, voordat men iemand tot

⁴⁷ *Paix de Saint-Jacques*, art. 15; DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612; DE SOHET, art. 3.

⁴⁸ DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612.

⁴⁹ DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612.

⁵⁰ DE SOHET, art. 7; DE GHEWIET.

⁵¹ De statuten van het aartsdiaconaat uit 1612 schrijven voor dat de aartsdiakens moeten optreden tegen onwillige verkozenen. Als het tot een rechtszaak zou komen, dan zou die wellicht voor de officiaal te Luik afgehandeld zijn.

kerkmeester verkoos, met hem doorgesproken was wat dat aan werk en verantwoordelijkheden zou meebrengen.

Tot 1759 werd de hand gehouden aan de regel die stelde dat wie het ambt gedurende een jaar vervuld had, er vervolgens twee jaren van vrijgesteld was⁵². Vanaf 1760 verandert dat. Vier kerkmeesters oefenen het ambt van dan af ononderbroken uit gedurende respectievelijk drie, twee, drie en zes jaren.

Als de kerkmeesters in Zepperen bij de aanvang van hun ambt een eed aflegden of een waarborg stelden, dan werd dat niet geregistreerd in het bewaarde register⁵³.

In Zepperen was het beheer van de financiën van de kerkfabriek in de tweede helft van de achttiende eeuw anders geregeld dan elders. Anders dan zowel de *Paix de Saint-Jacques* als de statuten van het aartsdiaconaat Haspengouw en de rechtsleer voorschrijven⁵⁴, is de rol van de pastoor in het beheer van de financiën van de kerkfabriek er doorslaggegender dan die van de kerkmeester. In de praktijk bleef de taak van de kerkmeester immers beperkt tot het innen van de inkomsten van de kerkfabriek en het betalen van een beperkt aantal vaste uitgaven. Vervolgens droeg hij het saldo van zijn rekening aan de pastoor over, die daarmee zowel uitgaven die als investeringen beschouwd mogen worden⁵⁵, als occasionele uitgaven betaalde.

Het achttiende-eeuwse rekeningenregister van de kerkfabriek van Zepperen bevat bij de eerste drie geregistreerde rekeningen van kerkmeesters een gedetailleerd overzicht van de landerijen en inkomsten van de kerkfabriek. Daarmee was voldaan aan de regel dat de kerkmeesters een overzicht van de bezittingen en van de inkomsten van de kerkfabriek moesten bijhouden⁵⁶.

Anders dan het decreet van Maximiliaan Hendrik van Beieren uit 1686 voorschrijft, deden de kerkmeesters van Zepperen in de achttiende eeuw hun werk niet voor niets⁵⁷. Anderzijds haalden zij ook niet het onderste uit de kan. De 2 gulden die jaarlijks worden uitgetrokken voor een traktatie voor de kerkmeester die zijn rekening voorlegt, en de jaarlijkse *momboirsgagie* van 8 gulden bedragen samen minder dan de 5 % van de inkomsten die de Sohet redelijk vindt⁵⁸.

Het is op basis van het bewaarde archief van de kerk van Zepperen niet op te maken of het de pastoor of de kerkmeester was die de landerijen beheerde. Het feit echter dat het de pastoor was

⁵² DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612, DE SOHET, art. 7.

⁵³ DE SOHET, art. 8-9.

⁵⁴ *Paix de Saint-Jacques*, art. 15; DE SOHET, art. 1-2, 10 ; DE GHEWIET .

⁵⁵ Werken aan het kerkgebouw, aankoop van liturgisch vaatwerk of aankoop van renten.

⁵⁶ DE SOHET, art. 12-14.

⁵⁷ Decreet van bisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren van 25 mei 1686, in VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*, p. 905-906.

⁵⁸ DE SOHET, art. 26-27.

die van het gespaarde geld meer renten kocht, suggereert dat het ook hij was die actief op zoek ging naar pachters voor de kerklanden. Er zijn geen aanwijzingen voor de biedingsprocedures die in Zepperen voor de kerkfabriek gehanteerd werden. Het is dan ook niet met zekerheid vast te stellen of de pachtlanden van de kerkfabriek aan de meestbiedende toegewezen werden⁵⁹. Het innen van de pacht was wel een taak van de kerkmeesters. Een register van landerijen en renten van de kerkfabriek bleef niet bewaard⁶⁰. Wel werden de verpachte landerijen en de renten van de kerk opgesomd in de rekeningen van de kerkmeesters voor de jaren 1739-1741, waarbij vermeld wordt of de verschuldigde pacht al dan niet betaald is. Uit de aantekeningen in het register is niet op te maken voor welke termijn de kerklanden van Zepperen verpacht werden, en of de hand gehouden werd aan de regel die pachtermijnen van drie, zes of negen jaar voorschreef⁶¹.

Aangezien de kerkmeesters van Zepperen een eigen effractie hanteren, die afwijkt van die van Sint-Truiden, is het niet mogelijk vast te stellen of zij zich houden aan het verbod om bij het innen van pachten en renten die in natura uitgedrukt zijn kortingen toe te staan⁶².

Wanneer er geld in de *kompe* gelegd wordt of er geld uitgehaald wordt, is er sprake van de tussenkomst van de kerkmeester, de pastoor en de schout. Dit geeft aan dat in Zepperen de regel gevolgd werd die voorschreef dat het geld en de archieven van de kerk bewaard moeten worden in een kist die met meerdere sloten afgesloten kan worden, en dat één van de sleutels in handen van de pastoor moet zijn⁶³.

Het feit dat een belangrijk deel van het archief van de kerkfabriek van Zepperen uit de zeventiende en achttiende eeuw bewaard bleef, geeft aan dat het destijds al goed bewaard werd. Aangenomen mag worden dat het samen met het geld van de kerkfabriek in een archiefkist bewaard werd. Voor de toegang tot het archief geldt wat gezegd werd over de toegang tot het geld: de pastoor, de schout en de kerkmeester hadden er samen toegang toe, en bezaten wellicht ieder een sleutel⁶⁴.

Uit twee akten die in het rekeningenregister overgeschreven werden⁶⁵, blijkt dat men in Zepperen zoals voorgeschreven bij het aanvaarden van stichtingen oplette dat de voor die stichting geschonken goederen of kapitalen meer opbrachten dan wat de kosten voor de lasten

⁵⁹ DE SOHET, art. 17; DE GHEWIET.

⁶⁰ *Paix de Saint-Jacques*, art. 15, 16; Statuten van het aartsdiakonaat 1612.

⁶¹ DE SOHET, art. 17; DE GHEWIET.

⁶² Decreet van bisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren van 25 mei 1686, in VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*, p. 905-906.

⁶³ DE SOHET, art. 12-14, 21.

⁶⁴ DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612; DE SOHET, art. 21.

⁶⁵ Bijlage 4.

van die stichtingen bedroegen⁶⁶. In 1736 werd de stichting van twee jaargetijden door Catharina Vangeel aanvaard. Catharina gaf daarvoor een jaarlijkse rente van 12 gulden en 10 stuivers aan de kerkfabriek. De jaarlijkse lasten bedroegen 4 gulden voor de pastoor, 2 gulden voor de koster en 2 gulden voor de kerkzangers. Zo bleef er ieder jaar 4 gulden en 10 stuivers over voor de kerkfabriek. Opmerkelijk is wel dat niet de kerkmeester, maar de kapelaan deze akte bij de schepensbank liet registreren. Dit geeft aan dat de kerkmeesters in Zepperen niet actief betrokken waren bij dit aspect van het goederenbeheer. De tweede notitie heeft betrekking op de stichting van zes jaargetijden door Elisabeth Cillis. De kosten daarvoor belopen 24 gulden, wat amper minder is dan de jaarlijkse rente van 24 gulden en 2 stuivers die zij daarvoor aan de kerk gaf. Die rente was oorspronkelijk gevestigd op het goed van Andries Nicolai in het gehucht Terstok. Uit de notitie blijkt dat Nicolai die rente gelost heeft, waarna het vrijgekomen geld uitgeleend werd aan de gemeente Zepperen, voor een jaarlijkse rente van 25 gulden. Sindsdien hield de kerk jaarlijks 1 gulden over aan deze stichting.

In de bewaarde rekeningen zijn geen sporen van proceskosten terug te vinden. Er mag dan ook aangenomen worden dat de kerkmeesters in de onderzochte periode geen processen aangespannen hebben voor de kerkfabriek, en al helemaal niet zonder de pastoor of de aartsdiaken daarin te kennen⁶⁷.

De wijze waarop de kerkmeesters rekenschap afleggen is in lijn met wat de kerkelijke wetgeving daar over zegde. Na het verstrijken van zijn ambtstermijn legt de kerkmeester rekenschap af van zijn beheer tegenover de pastoor en de parochianen⁶⁸. De aanwezigheid van die laatste groep wordt wel niet geattesteerd, maar er wordt wel bij iedere rekening vermeld dat de parochianen opgeroepen werden bij de controle van de rekening aanwezig te zijn. Er is in het rekeningenregister geen spoor van bedenkingen bij de rekening van een kerkmeester, en dus ook niet van een optreden van de aartsdiaken tegen een nalatige kerkmeester⁶⁹. De goedgekeurde rekeningen worden zoals voorgeschreven in een register ingeschreven en voor kwijting ondertekend⁷⁰.

Jaarlijks wordt een klein bedrag – 2 gulden – besteed voor een traktatie voor de kerkmeester die zijn rekening voorlegt. Het bedrag is weliswaar beperkt, maar gezien de prijs van het bier – in Hasselt werd in 1716 5 stuivers gerekend voor drie potten half-en-half bier (half goed bier en half *klein* bier)⁷¹ – en aangezien meestal niet meer dan een vijftal mensen present tekenden

⁶⁶ DE SOHET, art. 12-14.

⁶⁷ DE SOHET, art. 15-16.

⁶⁸ *Paix de Saint-Jacques*, art. 15, 16; Statuten van het aartsdiakonaat 1612; DE SOHET, art. 4-6, 22-24.

⁶⁹ DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612; DE SOHET, art. 22-24.

⁷⁰ DE BOCHOLTZ, A., "Statuta archidiaconatus Hasbaniae", 1612; DE SOHET, art. 28.

⁷¹ NIJSSEN, R., 'Lonen in de bouwsector in Hasselt in 1716', in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2019, 98, p. 148-151.

bij de controle van de rekeningen, mag toch aangenomen worden dat het nazicht van de rekeningen in Zepperen geen sobere bedoening was. Blijkbaar – de uitgavenpost komt jaarlijks voor – werd daar in Zepperen geen schending in gezien van de regel die verbiedt dat er ter gelegenheid van het nazicht van de rekeningen op kosten van de kerkfabriek gedronken wordt⁷².

⁷² DE SOHET, art. 26-27.

Bijlagen

Bijlage 1: DE SOHET, *Instituts de Droit*

DE SOHET, D.F., *Instituts de Droit ou Sommaire de Jurisprudence canonique, civile, féodale et criminelle, pour les Pays de Liège, de Luxembourg, Namur & autres*, Livre I, Titre XXXII.

Des mambours, administrateurs des fabriques des églises, des confrairies des pauvres et autres.

*1-2. A qui appartient principalement l'administration des biens des églises, et des pieux lieux ?
Etablissement d'un mambour des pauvres.*

3. Droit des habitants et leur intérêt dans l'administration des biens des églises.

4-6. Nomination des mambours, à qui appartient.

7. Si on peut refuser la charge.

8-9. Serment et caution des mambours.

10. Mambours doivent administrer conjointement avec le curé dans le pays de Liège.

11. Office des mambours à l'égard de l'église.

12-14. A l'égard des fondations, registres, biens.

15-16. Comment intenter un procès, donner caution ?

17. Louage des biens.

18-20. Usage et distribution des revenus des pauvres. Que si la paroisse est de deux juridictions ? S'il y a enfans trouvés, maitres d'écoles etc.

21. Armoire à plusieurs clefs.

22-25. Rendage des comptes, quand et pardevant qui ?

26-27. Boisson, salaire des mambours.

28. Signature et registre des comptes.

Dans le pays de Liege.

1-2. Il est écrit en droit que l'administration des biens des fabriques des églises et d'autres pieux lieux, n'appartient principalement qu'aux curés et supérieurs ecclésiastiques, et point à des laïques, d'où quelques-uns concluent que les mambours n'ont qu'une administration ministérielle subordonnée auxdits curés et supérieurs ecclésiastiques: HEESWYCK, *contr.* 25, n. 2 et aliis⁷³; VANESPEN, *part.1, t.5, c.1, n.3*⁷⁴. Cependant il est constant que les laïques sont capables de cette sorte d'administration économique et temporelle que nous leur voyons aujourd'hui confiée quasi partout (VANESPEN, *p.2, t.33, c.10, n.26, 27*⁷⁵) ou par l'église ou par coutume et par les édits des princes, protecteurs des biens des églises et autres lieux pieux.

3. Les habitants ont eu droit d'intervenir dans la nomination des mambours et au rendage des comptes, lorsqu'ils se sont vus obligés de contribuer subsidiairement à la réparation des églises, par la mauvaise administration des recteurs.

4-6. Cette nomination doit se faire conjointement avec le curé et les paroissiens, ou echevins synodaux que la communauté choisit : Paix de S. Jacques, §16, art.15, dans le recueil des édits t 1, pag. 436⁷⁶; VANESPEN, *part. I, t.5, c.1, n.3*⁷⁷.

7. Personne ne peut, sans cause légitime, refuser l'office de mambour à son tour, pour une ou deux années : DEGHEWIET, *p.2, t.1, §3, art.*⁷⁸.

8-9. Les mambours acceptans doivent prêter serment et donner caution : Paix de S. Jacques, §16, art. 15⁷⁹.

10. Les mambours doivent administrer conjointement avec le curé, qui a la surintendance. Paix de S. Jacques, §16, art. 16⁸⁰; HEESWYCK, *contr.* 25⁸¹.

11. L'office des mambours dans l'église est d'avoir soin de la propreté de ses ornemens, d'empêcher les pauvres d'y mendier, de désigner les places de sépulture conjointement avec

⁷³ DE SOHET verwijst hier naar DE HEESWYCK, G.F., *Controversiae forenses*, 25, 2 (p. 72-73).

⁷⁴ DE SOHET verwijst hier naar VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*, Pars I, Titulus 5, Caput 1, art. 3 (p. 31).

⁷⁵ DE SOHET verwijst hier naar VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*,

⁷⁶ *Paix de Saint-Jacques*, 1487.

⁷⁷ DE SOHET verwijst hier naar VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*, Pars I, Titulus 5, Caput 1, art. 3 (p. 31).

⁷⁸ DE SOHET verwijst hier naar DE GHEWIET, G., *Institutions du droit belge, tant par rapport aux dix-sept provinces qu'au pays de Liege*, Brussel, Jean Moris, Partie II, Titre I, par. 3, art. 7.

⁷⁹ Zie hierboven.

⁸⁰ Zie hierboven.

⁸¹ DE SOHET verwijst hier naar DE HEESWYCK, G.F., *Controversiae forenses*, 25, 2 (p. 72-73).

le curé, de collecter les aumônes, de porter le dais à la procession, si d'autres plus honorables n'ont pris la place.

12-14. Ils doivent s'enquérir des fondations; puisqu'aucun anniversaire n'a pu être fondé sans laisser quelque chose à l'église (paix de S. Jacques, §16, a.16, 3 et 4⁸²). Ils doivent faire registre des biens, cens et rentes dues à l'église, conserver avec soin les documens et faire authentifier ceux qui dépérissent, et obliger les possesseurs et débiteurs à relief.

15-16. Avant d'intenter procès du consentement du curé, ils doivent consulter l'archidiacre ou supérieurs ecclésiastiques et magistrats (VANESPEN, p. 1, t. 5, c. 2, n. 6⁸³), et si l'on plaide pardevant la justice séculière, on les oblige à donner caution (LOUVREX ad obs. D. MEAN, 244, lit. S) ce qu'ils peuvent faire sans formalités, en obligeant les biens que l'église ou les pauvres peuvent avoir.

17. Ils doivent louer les biens au plus offrant et dernier enchérisseur, pour trois ans tout au plus, (ne fût des heritages qu'on ne loue que pour neuf ans), en désignant comme il faut, la quantité et les aboutissans.

18-20. A l'égard de l'emploi des revenus des biens des pauvres, ils se conformeront aux intentions des fondateurs. Sinon ils les distribueront aux seuls pauvres de la paroisse, selon le catalogue qu'ils feront avec le curé, et pourront faire distraction d'une partie à l'arbitrage de l'archidiacre, pour les pauvres malades ou pour un maître d'école qui enseigne les pauvres.

21. Ils feront faire une armoire fermée de plusieurs clefs, dont le curé en aura une, pour garder les argens et registres.

22-25. Les mambours doivent rendre compte tous les ans pardevant l'ordinaire, sous quel nom sont compris les archidiacres de l'église de Liège (HEESWYCK, dis. 2, n. 8⁸⁴), qui ont prescrit la manière de rendre ces comptes pardevant les curés et la communauté du lieu, ou pardevant les echevins synodaux que la communauté aura choisis, ou pardevant les tenans et nouveaux mambours, sauf la révision aux archidiacres, qui ont droit de contraindre par leur fiscal les mambours négligens (Paix de S. Jacques, §16, art. 15⁸⁵).

⁸² Zie hierboven.

⁸³ DE SOHET verwijst hier naar VAN ESPEN, Z.B., *Jus Ecclesiasticum Universum*, Pars I, Titulus 5, Caput 2, art. 6 (p. 32).

⁸⁴ DE SOHET verwijst hier naar DE HEESWYCK, G.F., *Dissertationes canonicae, de origine, jurisdictione et officio archidiaconorum per illustris ecclesiae cathedralis Leodiensis*, Luik, Everardus Kints, 1742, Dissertatio II, 8 (p. 17).

⁸⁵ Zie hierboven.

26-27. Il est défendu, lorsqu'on rend les comptes, de boire aux dépens de la fabrique. Mais les mambours peuvent demander leur salaire ordinaire, p.e. le vingtième denier des reçus.

28. Les comptes rendus seront enregistrés et signés.

Bijlage 2: De effractie van de kerkmeesters van Zepperen

Jaar	Bedrag	In stuivers
1739	1 – 17 – 0	37
1740	2 – 5 – 0	45
1741	1 – 6 – 0	26
1742	1 – 4 – 0	24
1743	1 – 0 – 0	20
1744	0 – 18 – 2	18,5
1745	1 – 1 – 0	21
1746	1 – 18 – 2	38,5
1747	1 – 17 – 2	37,5
1748	1 – 8 – 0	28
1749	1 – 13 – 0	33
1750	1 – 9 – 3	29,75
1751	1 – 14 – 0	34
1752	1 – 4 – 0	24

1753	0 – 17 – 0	17
1754	1 – 6 – 0	26
1755	0 – 18 – 1	18,25
1756	1 – 14 – 1	34,25
1757	1 – 13 – 0	33
1758	1 – 1 – 3	21,75
1759	1 – 9 – 2	29,5
1760	1 – 13 – 2	33,5
1761	1 – 18 – 2	38,5
1762	1 – 11 – 1	31,25
1763	1 – 1 – 0	21
1764	1 – 7 – 1	27,25
1765	1 – 15 – 0	35
1766	1 – 6 – 0	26
1767	1 – 13 – 0	33
1768	1 – 10 – 0	30
1769	1 – 6 – 2	26,5
1770	2 – 12 – 0	52
1771	2 – 2 – 2	42,5

1772	1 – 18 – 2	38,5
1773	1 – 18 – 2	38,5

Bijlage 3: Pastoors van Zepperen in de achttiende eeuw⁸⁶

Michel Janssen, 1677-1703;

Jean Bodson, 1704-1732;

Thomas Vanhoren, 1732-1753;

Gerard Stell, 1754-1781;

Jean-Libert Belleflamme, 1781-1794;

Willem Rouchart, 1794-1804.

Bijlage 4: Twee akten betreffende het aanvaarden van stichtingen

Stichting van twee jaargetijden door Catharina Vangeel, 1736⁸⁷

Copia testamenti domicellae Catharinae Vangeel

Bij dit tegenwoordig instrument van testament sij kennelijk aen een ieder dat op heden desen seventhiensten dagh der maend november des jaers 1736 voor mij ondergeschreven openbaeren notaris binnen der rijxer stad St Truijden resideerende, ende in presentie der geloofbaere getuijgen naer te noemen, persoonelijx gecompareert is jouffrouw Catharina Vangeel, jonge bejaerde dochter, siek te bedde liggende, nogtans haer verstand, memorie en vijf sinnen seer wel magtig, soo ons opentlijk bleek, diewelcke overdenckende dat er geene sekerder is als de dood en niet onsekerder als die uure des selfs, daarom niet willende scheijden uijt dese wereld sonder gedisponeert te hebben van haere tijdelijke goederen haer door God almachtig verleent, van welke sij libere dispositie heeft oft soude kunnen hebben, heeft

⁸⁶ DARIS, "Notice sur Zepperen" p. 83-92.

⁸⁷ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Zepperen*, nr. 2.

geordonneert, gemaekt ende gesloeten mits desen haar testament oft dispositie van uijttersten wille in vugen en manieren naevolgende.

In den eersten evoceert en mits desen te niet is doende alle testamenten, codicillen en testamenterte dispositiens door haer gemaekt, voor wie zij mogten gepasseert sijn, met macht van dit tegenwoordig testament te cunnen veranderen, verminderen, vermeerderen oft annulleeren, ende alsnu disponeerende, recommandeert haere siele etc.

Clausula designata

Item alnoch laat en maekt aen de kercke van Zepperen twelf gulden thien stuijvers Brabants, staende geaffecteert op het goed van A. Robijns binnen die voorschreven jurisdictie Zepperen, dienende voor twee jaergetijden ende onder conditie soo voor, en d'ander in october, sterfdag van haere moeder, waeruijt den eerwaerde heer pastoor sal profiteeren voor het singen der missen en het publiceeren, soo voor vier gulden, den custer tesaemen voor het luijden twee gulden, die sangers diergelijke twee gulden en die meerrest aen de fabrijke aldaer.

Verklaert sij testatrice wes voorgeschreven is te wesen haar testament en ordonnantie van haeren uijttersten wille, beeerende wel expresselijk dat den selven sal agterhaelt worden en sijn volkomen effect sorteeren bij forme van testament, codicille, gifte die men noempt ter oorsaeke van die doot oft in alle andere beeste maniere ende formen soo iemands testament oft dispositie van uijttersten wille alderbest kan en magh valideeren, alwaer het saeken dat allen solemnitijten ofte enige andere statuten, 't sij municipale oft andere, niet en waeren geobserveert oft agtergelaeten, haudt deselve voor geinsereert, begeerende dat sijn effect niet zal sorteeren als naer de testatrice doot, constitueerende om alles wes voorschreven is te doen realiseeren ende approbeeren voor allen heeren, hoven ende gigters competent, eenieder thoonder deses oft copije autentique desselfs, den last begeerende t'aenveerden, doende hierover in mijns notaris handen wettighe stipulatie, soo in beeter en breeder forme. Aldus gepasseert en getesteert op den dag en jaere soo boven, ten woonhuijse van haar testatrice gestaen Sintruijden op den nieuwen steenwegh, in die keuken, ter presentie ende overstaen van sr. Sebastianus Vleminx den jongen ende Gerardus Benedictus Delrie als geloofbaere getuijgen tot dese geroepen ende gebeden, en was d'origineele minute deses onderteekent aldus: C. Vangeel, Seb. Vleminx testis, G.B. Delrie testis ende van mij signat. Quod attestor Joannes Franciscus Ceulemans notarius publicus et immatriculatus ad praemissa requisitus in fidem subscripsit. Concordantiam attestor L. Van Averwijs commissarius Lossensis per copiam, quod attestor Joannes Bamps noarius in fidem subscripsi per copiam.

Realisatie

Op heden den 8 februarij 1737 compareerde voor justitie Zepperen op genagtendaeghe den eerweerdigen heer Bamps, cappellaen en custer alhier, voor ons nederleggende dese voorschreve clausule van testament, versukende naer inhoudt des selve (uijt kragt der generaele constitutie hierboven geinsereert) realisatie en approbatie der selve, in wiens versoek condescendeerende, houden die selve voor gerealiseerd en geaprobeert, soo wij realiseeren en approbeeren bij desen jure cujuslibet salvo, en is in houden gekeert.

Livinus Smeets secretaris der justitie Zepperen in fidem subscripsit.

Stichting van zes jaargetijden door Elisabeth Cillis⁸⁸

Het jaergetijd gefondeert door jouffrouw Elisabeth Cillis in die kercke Zepperen

Die voorsschreven Elisabeth Cillis heeft voor desen jaergetijden gelaeten eene rente van vierentwintig gulden twee stuivers jaerelex, staende bepant op het goed Andries Nicolai Ter Stock gelegen, welke renthe is geredimeert door dito Nicolai. Die penningen gheapliceert op dese gemeijnte Zepperen met het redimeeren eene rente van 25 gulden jaerlijcks aen sr. Van Winde in date voorsschreven.

Het eerste jaergetijd moet geschieden den eersten meert;

Het tweede den eersten junij;

Het derde den 10 novembris;

Het vierde den 19 dito;

Het vijfde den 29 dito;

Het sesde den 4 decembris voor haer ende haeren vrienden.

Den heer pastoor zal gehouden zijn die selve des sondags te vooren te publiceeren, mede die missen te singen en zal hebben voor elke misse twee guldens etc., den custer of den heer cappellaen sal ingelijks voor elke misse profiteeren twee guldens mits dat hij zal gehalden zijn die zangers en die luijders met het grood geluijd te betaelen zooals dat gewoonelijk is, alsook naar de misse met geluijt worden, soodat den heer pastoor jaerelexs zal profiteeren 12 guldens ende sooveel den custer of heer cappellaen, den resteerenden gulden zal de kercke profiteeren voor het licht.

⁸⁸ Rijksarchief Hasselt, Oud kerkarchief van Zepperen, nr. 2.